МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему **ПРОБЛЕМА ЛЮДСЬКОЇ ДОЛІ У РОМАНІ Є. ПАШКОВСЬКОГО «ВОВЧА ЗОРЯ»**

Виконала: студентка магістратури, групи 8.0354-у-з
спеціальності 035 філологія
освітньо-професійної програми українська мова та література
спеціалізації 035.01 українська мова та література
_____ П. С. Рабченюк

Керівник _____ В. О. Кравченко
(вчене звання, науковий ступінь) (підпис)

Рецензент _____ С. О. Доброскок
(вчене звання, науковий ступінь) (підпис)

ЗАПОРІЖЖЯ
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: *філологічний*
Кафедра: *української літератури*
Рівень вищої освіти: *магістр*
Спеціальність: *035 філологія*
Освітньо-професійна програма: *українська мова та література*
Спеціалізація: *035.01 українська мова та література*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри української літератури
_____ к. філол. н., доцент Горбач Н. В.
«25» жовтня 2024 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу студенту
РАБЧЕНЮК ПОЛІНІ СЕРГІЇВНІ
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Проблема людської долі у романі Є. Пашковського «Вовча зоря»
керівник проєкту к. філол. н, професор Кравченко В. О.
затверджені наказом ЗНУ № 397-с від «13» березня 2025 р.
2. Строк подання студентом роботи: 01.12.2025 р.
3. Вихідні дані до роботи: роман Є. Пашковського «Вовча зоря»; літературознавчі праці: Н. Бурлаки, О. Вертипорох, Л. Кавун, Н. Медвідь, Р. Харчук та ін.
4. Перелік питань, що їх належить розробити:
Концепт «доля» в літературознавчому дискурсі; філософія долі у романі «Вовча зоря» Є. Пашковського: проблематика роману та ідейне спрямування; історія як чинник формування долі людини; утілення індивідуально-авторського світовідчуття і свідомості в образах-персонажах; осмислення ролі людини; художня інтерпретація подій.

5. Консультанти з роботи, із зазначенням розділів, що їх стосуються

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	*Кравченко В. О., професор*	*12.12.2024*	*12.12.2024*

Розділ 1	*Кравченко В. О., професор*	*23.01.2025*	*23.01.2025*
Розділ 2	*Кравченко В. О., професор*	*10.10.2025*	*10.10.2025*
Висновки	*Кравченко В. О., професор*	*13.11.2025*	*13.11.2025*

6. Дата видачі завдання: *29.10.2024 р.*

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	*Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії*	*жовтень 2024 року*	*виконано*
2.	*Добір фактичного матеріалу*	*листопад 2024 року*	*виконано*
3.	*Написання вступу*	*грудень 2024 року*	*виконано*
4.	*Написання першого розділу:* «Концепт «Доля» в літературознавчому дискурсі»	*січень 2025 року*	*виконано*
5.	*Написання другого розділу:* «Роман «Вовча Зоря» Є. Пашковського»	*жовтень 2025 року*	*виконано*
6.	*Формулювання висновків*	*листопад 2025 року*	*виконано*
7.	*Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії*	*листопад 2025 року*	*виконано*
8.	*Захист*	*грудень 2025 року*	*11.12.2025*

Студент _____ П. С. Рабченюк
(ініціали, прізвище)

Керівник _____ В. О. Кравченко
(підпис) (ініціали, прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. А. Проценко

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра «Проблема людської долі у романі Є. Пашковського «Вовча зоря»» містить 63 сторінки. Для виконання роботи опрацьовано 39 джерел.

Об'єкт дослідження – роман Є. Пашковського «Вовча зоря» як складне постмодерне явище української літератури кінця XX – початку XXI ст.

Предмет дослідження – художня реалізація концепту «доля» у романі «Вовча зоря», його смислові, ідейні, наративні та стилістичні виміри в контексті національної літературної традиції.

Мета роботи – з'ясувати специфіку функціонування концепту «доля» у структурі роману Є. Пашковського «Вовча зоря» та окреслити його роль у вираженні індивідуального світовідчуття, національної ідентичності та філософської рефлексії над людським існуванням.

У ході роботи виконано такі завдання:

- визначено сутність концепту «доля» у сучасному літературознавчому дискурсі;
- охарактеризовано особливості репрезентації долі в українській прозовій традиції;
- проаналізовано ідейно-тематичне навантаження концепту «доля» в романі «Вовча зоря»;
- з'ясовано взаємозв'язок між долею героїв, історичним тлом і авторським світоглядом;
- узагальнено художні засоби, за допомогою яких автор формує філософське осмислення людської долі.

Методи дослідження – когнітивно-лінгвістичний, літературознавчий аналіз, порівняльно-типологічний, інтертекстуальний аналіз, філософсько-герменевтичний підхід.

Наукова новизна полягає в детальному аналізі роману Є. Пашковського «Вовча зоря» з позиції художнього втілення концепту «доля». Проведене дослідження поглиблює розуміння індивідуального авторського бачення проблеми людської долі в українській прозі кінця XX – початку XXI ст.

Практичне значення. Отримані результати можна використовувати під час підготовки до лекційних і практичних занять із сучасної української літератури в закладах освіти. Робота може стати частиною подальших досліджень творчості Є. Пашковського та проблематики людської долі в українській літературі.

Ключові слова: ДОЛЯ, ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ, НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ПОСТМОДЕРНІЗМ, МЕТАФІЗИКА,

ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТЬ

ABSTRACT

The master's qualification work «The Problem of Human Destiny in Y. Pashkovsky's Novel «The Wolf's Star» consists of 63 pages. 39 sources were used in the research.

The object of the study is the novel by Y. Pashkovsky «Wolf's Star» as a complex postmodern phenomenon of Ukrainian literature of the late 20th - early 21st centuries.

The subject of the study is the artistic realization of the concept of "fate" in the novel «Wolf's Star», its semantic, ideological, narrative and stylistic dimensions in the context of the national literary tradition.

The purpose of the work is to clarify the specifics of the functioning of the concept of "fate" in the structure of Y. Pashkovsky's novel «Wolf's Star» and to outline its role in the expression of individual worldview, national identity and philosophical reflection on human existence.

The objectives of the research include:

- the essence of the concept of "fate" in modern literary discourse is defined;
- the features of the representation of fate in the Ukrainian prose tradition are characterized;
- the ideological and thematic load of the concept of "fate" in the novel «Wolf's Star» is analyzed;
- the relationship between the fate of the heroes, the historical background and the author's worldview is clarified;
- the artistic means with which the author forms a philosophical understanding of human fate are generalized.

Research methods – cognitive-linguistic, literary analysis, comparative-typological, intertextual analysis, philosophical-hermeneutic approach.

The scientific novelty consists of a detailed analysis of Y. Pashkovsky's novel «Wolf's Star» from the perspective of the artistic embodiment of the concept of "fate". The research deepens the understanding of the individual author's vision of the problem of human fate in Ukrainian prose of the late 20th - early 21st centuries.

Practical significance. The results obtained can be used in preparation for lectures and practical classes on modern Ukrainian literature in educational institutions. The work can become part of further research into the work of Y. Pashkovsky and the issues of human destiny in Ukrainian literature.

Keywords: FATE, EXISTENTIALISM, NATIONAL IDENTITY, POSTMODERNISM, METAPHYSICS, HISTORICAL MEMORY

ЗМІСТ

ВСТУП……..7
РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТ «ДОЛЯ» В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ…....11
РОЗДІЛ 2 ФІЛОСОФІЯ ДОЛІ У РОМАНІ «ВОВЧА ЗОРЯ» Є. ПАШКОВСЬКОГО……...23
2.1 Проблематика роману та ідейне спрямування…….23
2.2 Історія як чинник формування долі людини……33
2.3 Утілення індивідуально-авторського світовідчуття і свідомості в образах-персонажах……..…30
2.4 Осмислення ролі людини……....44
2.5 Художня інтерпретація подій…….48
2.6 Символіка…….51
ВИСНОВКИ……...56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність обраної теми зумовлена зростанням інтересу до екзистенційно-психологічної проблематики в сучасному українському літературознавстві, потребою в глибшому осмисленні категорії «доля» як основного концепту художнього мислення. У добу посттоталітарної рефлексії, історичних травм, криз ідентичності та трансформації культурних парадигм, питання людської долі набуває особливої інтерпретаційної ваги. Саме тому звернення до роману Є. Пашковського «Вовча зоря», у якому проблема долі артикулюється з максимальною філософською й художньою концентрацією, є цілком обґрунтованим у контексті сучасних гуманітарних студій.

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять численні праці, що розкривають поняття долі у філологічному, лінгвокультурному, літературознавчому, філософському та міждисциплінарному вимірах. Серед них вагоме місце посідають роботи О. Дуденко [6; 7], Л. Масенко [14], Л. Мацько [15; 16], О. Пилипів [20], Н. Шарманової [30], де концепт долі розглядається як ціннісно-світоглядна одиниця мовної картини світу, національно маркований елемент художнього мислення.

Український фольклорний, поетичний та прозаїчний дискурс демонструє різні моделі репрезентації долі – від міфологічного фатуму до внутрішньо вмотивованого вибору особистості, що знайшло відображення у працях Н. Бурлаки [1], Н. Медвідь [17], а також у міжмовних та міжкультурних дослідженнях [7; 14; 20]. Постмодерне бачення долі як фрагменту історичної травми й частини колективної пам’яті докладно аналізують О. Вертипорох [3], Л. Кавун [11], Р. Харчук [29]. Саме їх праці відкривають методологічні підходи до інтерпретації долі в сучасному українському романі як мозаїчного, наративно-деконструйованого явища, що вимагає нового інструментарію для аналізу.

Творчість Є. Пашковського, зокрема роман «Вовча зоря», посідає особливе місце в літературному процесі пострадянської доби, проте дослідження концепту долі дотепер не стало предметом системного аналізу. Наявні праці, присвячені поетиці, ідіостилю та міфопоетиці автора [19; 24; 28; 29; 31], зокрема увагу до питань смерті, апокаліптичної візії, песимізму й історичної пам'яті виявляють дослідники О. Вертипорох [2; 4], Т. Пастух [18], А. Соколова [21], Н. Тендітна [23–28]. Проте окрема акцентуація на категорії долі як конструкції, що поєднує індивідуальне, історичне й метафізичне, на сьогодні залишається недостатньо висвітленою. Це визначає наукову новизну й актуальність дослідження, що покликане розширити уявлення про функціонування концепту «доля» в сучасному українському художньому творі й поглибити інтерпретаційний потенціал прочитання складного роману Є. Пашковського «Вовча зоря» у контексті сучасної гуманітарної парадигми.

Метою дослідження є комплексне осмислення концепту «доля» в українській літературній традиції та аналіз його функціонування в романі Є. Пашковського «Вовча зоря» як засобу вираження індивідуального світовідчуття, національної ідентичності та філософської рефлексії над людським існуванням.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- визначити сутність концепту «доля» у сучасному літературознавчому дискурсі;
- охарактеризувати особливості репрезентації долі в українській прозовій традиції;
- проаналізувати ідейно-тематичне навантаження концепту «доля» в романі «Вовча зоря»;
- з'ясувати взаємозв'язок між долею героїв, історичним тлом і авторським світоглядом;
- узагальнити художні засоби, за допомогою яких автор формує філософське осмислення людської долі.

Об’єктом дослідження є роман «Вовча зоря» Є. Пашковського, як складне постмодерне явище української літератури кінця ХХ – поч. ХХІ ст.

Предметом дослідження є художня реалізація концепту «доля» у романі «Вовча зоря», його смислові, ідейні, наративні та стилістичні виміри в контексті національної літературної традиції.

Методи дослідження: Під час виконання роботи було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, когнітивно-лінгвістичний метод дав змогу проаналізувати структуру та семантику концепту «доля» як основної одиниці художнього мислення. Літературознавчий аналіз застосовано для визначення жанрово-стилістичних та наративних особливостей роману Є. Пашковського «Вовча зоря». Порівняльно-типологічний метод використано для зіставлення української та зарубіжної традицій осмислення феномену долі. Завдяки інтертекстуальному аналізу виявлено культурні коди, алюзії й архетипи, що формують глибинний сенсовий простір твору. Філософсько-герменевтичний підхід сприяв розкриттю екзистенційної та метафізичної природи долі в художньому контексті роману, а також інтерпретації її як універсального онтологічного принципу людського буття.

Наукова новизна полягає в детальному аналізі роману Є. Пашковського «Вовча зоря» з позиції художнього втілення концепту «доля». У роботі простежено, як ця категорія розкривається через систему образів, символіку, внутрішній світ персонажів та авторський світогляд. Проведене дослідження сприяє глибшому розумінню індивідуального підходу письменника до осмислення людської долі в українській прозі кінця ХХ – поч. ХХІ ст.

Практичне значення. Отримані результати можна використовувати під час підготовки до лекційних і практичних занять із сучасної української літератури в закладах освіти. Робота може стати частиною подальших досліджень творчості Є. Пашковського та проблематики людської долі в українській літературі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи виголошено на Всеукраїнській науковій конференції «Запорізькі філологічні читання» (5 грудня, 2025 рік, Запорізький національний університет).

Публікації. Основні наукові результати дослідження відображено в тезах, опублікованих у збірнику матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Запорізькі філологічні читання».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, 2 розділів, висновків, списку використаних джерел із 39 найменувань. Загальний обсяг – 63 сторінки.

РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТ «ДОЛЯ» В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

У центрі наукових студій останніх десятиліть усе частіше опиняються когнітивні та культурні концепти, що дозволяють глибше осмислювати літературні твори крізь призму світоглядних, мовних і ментальних структур. Одним із таких основних концептів є «доля», що функціонує як смислотвірний елемент художньої картини світу, репрезентуючи ставлення людини до часу, життя, свободи, відповідальності та меж детермінації. Дослідження поняття «долі» вимагає комплексного підходу, адже воно контамінує філософський, лінгвістичний, психологічний та літературознавчий виміри, охоплюючи індивідуальні і колективні способи мислення. У культурі й літературі доля постає як механізм інтерпретації людського існування, що виявляється через образи, символи, мовні структури та наративні схеми.

У сучасній гуманітаристиці термін «концепт» став поняттям, що дозволяє досліджувати складні абстрактні утворення в межах мови, культури, ментальності. Концепт є своєрідним «мозковим центром» культури, формою репрезентації глибинних смислів, емоційного досвіду, соціальної пам’яті та цінностей. Особливо значущими є ті концепти, що мають культурно-екзистенційну вагу – зокрема, концепт «доля», який одночасно охоплює психологічне, філософське, мовне та художнє виміри.

Наукове осмислення концепту «доля» охоплює міждисциплінарне поле – від філософії та лінгвістики до психології, літературознавства і культурології. Як зазначає Н. Шарманова, «…концепт доля функціонує як лінгвальна форма вираження буття, через яку здійснюється фіксація й осмислення життєвого досвіду» [30]. Такий підхід дозволяє вивчати долю не лише як тему, а як структуротворчу одиницю культури, що репрезентує бачення світу конкретного народу.

О. Дуденко наголошує, що «доля» в українському мовно-культурному просторі є ціннісним концептом, який має глибоко національно забарвлену

емоційну семантику – доля виступає і як дар, і як прокляття, і як виклик [6]. Ця багатозначність особливо важлива в художньому дискурсі, де доля постає у тісному зв'язку з концептами свободи, вибору, вини, обов'язку.

У пізніших дослідженнях, О. Дуденко розвиває думку про етнокультурну специфіку концепту, порівнюючи українське «доля» з польським «los». Авторка вказує, що в українському контексті доля – більш емоційно насичене й особистісно пережите поняття, тоді як польський аналог має раціональнішу, фаталістичну конотацію [7]. Такий міжкультурний підхід відкриває додаткові смислові пласти для осмислення долі як художнього концепту.

Питання міжмовної вербалізації долі вивчає О. Пилипів, аналізуючи латинську фразеологію. Авторка простежує, як доля осмислюється в латинському світі як щось, що пов'язане з моральним вибором, гідністю, честю, а не лише з фатальністю [20]. Це співвідноситься з позицією П. Луньо та К. Кисіль, які розглядають долю через плюралістичний міждисциплінарний погляд – психологічний, міфологічний, літературний і навіть хореографічний [13]. Доля постає як метафора існування, яка адаптується до конкретного дискурсу – від античних трагедій до сучасного мистецтва. Л. Мацько у наукових студіях пропонує розглядати концепт «доля» як лінгвосинергетичну стилістему – тобто як елемент, що формує стилістичну домінанту українського тексту [16]. Вона акцентує на тому, що доля в українській культурі вербалізується через образи матері, нитки, шляху, оберега, що дозволяє говорити про семіотичну природу концепту [15].

Варто також зауважити, що в художньому мовленні концепт «доля» постає не як сталий образ, а як динамічний процес, у якому поєднуються раціональні й ірраціональні, особистісні й колективні уявлення про сенс буття, вибір, контроль, обставини. У цьому сенсі доля – не лише тема, а інструмент для художнього моделювання реальності. Дослідження концепту «доля» на перетині філософських, лінгвістичних, культурологічних підходів дозволяє усвідомити його як головну когнітивну одиницю в літературному дискурсі.

Його гнучкість, варіативність і багатовимірність роблять «долю» надзвичайно плідним об’єктом для аналітики в межах сучасного літературознавства.

У структурі українського національного світогляду концепт долі посідає центральне місце, що зумовлено етнокультурними архетипами і історичними реаліями. В українській літературі це поняття виступає не просто як тема чи мотив, а як носій глибокого ментального змісту, що поєднує екзистенційні питання з колективною травмою, індивідуальною відповідальністю та національною ідентичністю. Одним із найвиразніших втілень образу долі в українській поезії є творчість Т. Шевченка. У його ліричному світі доля виступає емоційно забарвленою, персоніфікованою сутністю, що вміщує в собі біль особистого страждання і філософське осмислення національного шляху. Л. Кравець наголошує, що для Т. Шевченка доля – це не фатум, а форма духовної боротьби, «…протесту проти безсилля людини у світі соціального зла» [12]

Порівнюючи концепт «доля» у Т. Шевченка з польським словом «los» Л. Масенко стверджує, що в українському контексті поняття має не фаталістичне, а морально-етичне навантаження: воно асоціюється з особистим вибором, совістю, боротьбою за правду [14]. Такий підхід вказує на українську специфіку осмислення долі як активної сили, а не як зумовленого наперед шляху.

У поезії Лесі Українки образ долі набуває нових, філософсько-екзистенційних вимірів. Дослідниця О. Гембарук наголошує, що доля в поетичному світі – це випробування для особистості, яке потребує мужності, вольової самопожертви, здатності до стоїчного спротиву [5]. Показовими у цьому сенсі є драми «Одержима» та «Кассандра», де героїні протистоять визначеному шляху, відстоюючи власну правду, навіть ціною загибелі. У такому контексті доля втрачає риси зовнішньої сили і стає мірилом внутрішньої свободи. Отже, і у Т. Шевченка, і у Лесі Українки концепт долі – не тільки філософський, а й глибоко етичний, прив’язаний до національного і морального вибору.

Не менш важливим джерелом уявлень про долю в українській культурі є фольклорна традиція, у якій доля пов’язана з магічними, ритуальними, містичними уявленнями. Н. Бурлака досліджує фольклорний концепт долі в уснопоетичних текстах, акцентуючи на його символічному значенні як сили, що формує людський життєвий шлях від народження до смерті [1]. Доля часто ототожнюється з вишиваним рушником, ниткою, ниткою життя, прядивом, а також із постаттю жінки-судді (доля-мати), яка «вишиває» майбутнє. У фольклорі спостерігається антропоморфізація долі – вона розмовляє, ображається, допомагає або карає залежно від поведінки людини. Н. Бурлака підкреслює, що такі образи були інтерналізовані українськими поетами-романтиками XIX ст., зокрема у творчості А. Метлинського, М. Шашкевича та ін.

Цей традиційний, міфопоетичний пласт фольклорного осмислення долі не зник у XX ст., а трансформувався в художню прозу соціально-психологічного напряму. Саме тут доля стає маркером глибинних змін у суспільній свідомості. О. Вертипорох у праці «Історія української літератури останньої чверті XX – початку XXI ст.» звертає увагу на те, що у прозі цього періоду доля часто інтерпретується не як зовнішня сила, а як результат внутрішнього вибору або історичних зламів [3]. Особливо виразно це простежується у творчості письменників, які осмислювали радянське минуле, депортації, війни, репресії – тобто в умовах, коли людська гідність і моральна автономія постійно випробовувалися.

Подібні підходи розвиває також Н. Медвідь, яка аналізує лінгвокультурні вербалізації концепту «доля» в українській соціально-психологічній прозі першої половини XX ст. Авторка виокремлює три основні моделі долі в художньому дискурсі того часу: доля як покарання (особливо в контексті колективної провини); доля як боротьба за особисту свободу; доля як випадковість, яку можна подолати внутрішньою силою [17].

Такі моделі проявляються, зокрема, у творах Г. Тютюнника, В. Шевчука, У. Самчука, де доля часто постає в інтерпретації через психологічні травми,

кризу самоідентичності, втрату та поновлення духовних орієнтирів. Суттєвою ознакою є те, що доля у їхніх творах подається не як фатальна неминучість, а як результат взаємодії людини з історією, соціумом і власною совістю. Концепт «доля» в українській літературній традиції набуває багатовекторного змісту. У поетичному дискурсі він персоніфікується, моралізується та осмислюється через етичну призму. У фольклорі – метафоризується як надприродна, але доступна людині сила. У прозі ХХ ст. – трансформується у складну структуру внутрішньої драми та зовнішніх обставин. Це дозволяє стверджувати, що доля в українській літературі – не лише тема, а формотворчий концепт, який задає тон у моделюванні життєвого шляху героя, структурує наратив, відкриває глибини національної ментальності.

Вербалізація концепту «доля» в художньому тексті передбачає дослідження не лише тематики, а й мовної реалізації, стилістичних засобів та семантичної динаміки, що формують унікальну картину світу кожного автора. Поняття долі у творах українських класиків – М. Стельмаха, Т. Шевченка – виступає семантичним ядром їхніх поетичних і прозаїчних моделей дійсності. У творчості М. Стельмаха доля постає як категорія глибоко інтимна й морально вкорінена. Як зазначає О. Дуденко, у творах цього письменника доля вербалізується через метафори дороги, зерна, часу, пам’яті, що символізують не лише хід життя, а й тяглість родової, національної спадкоємності [6]. Особливістю його стилю є використання питомо української лексики для позначення абстрактних понять – доля у М. Стельмаха часто озвучена через поетизовану сільську лексику, що сприяє її емоційній конкретизації.

В. Гембарук підкреслює, що в поезії вербалізація долі часто відбувається через антитези та оксиморони, де доля водночас є «волею» і «ярмом», «випробуванням» і «самореалізацією» [5]. Стилістично це виражається через інтенсивне використання дієслів руху, метафор сили, вогню, бурі, що втілюють неочевидність і боротьбу, закладену в самому концепті.

Вагоме значення для розкриття смислового поля концепту має лінгвостилістичний аналіз, зокрема погляд Л. Мацько [16], яка пропонує

трактувати концепт «доля» як лінгвостилістему – стилістичну домінанту, що формує аксіологічний простір українського художнього твору. У статті [16] дослідниця доводить, що «доля» функціонує в українській мові як провідний носій національно-культурних смислів, що реалізуються через фольклоризми, архаїзми та образи-символи – нитку, хрест, рушник, дорогу, терни. Отже, доля постає не лише поняттям, а й лексико-семантичним ядром, яке структурує художній простір українського слова.

Л. Мацько окреслює лексико-стилістичні маркери вербалізації долі у сучасному українському дискурсі. Авторка вказує на тенденцію семантичного зміщення – від сакрального/фатального до психологічного та рефлексивного виміру. Доля все частіше осмислюється як життєва траєкторія, на яку впливає особистий вибір, а не лише зовнішні чинники. Така зміна вписується в загальний тренд гуманітарної думки – від об'єктивізму до суб'єктивізації сенсів.

Варто приділити латинському концептуальному спадку, де поняття долі (fatum, fortuna) має релігійно-правову конотацію, що підкреслює зв'язок людського життя з вищим порядком, законом, честю. Як зазначає О. Пилипів, у латинській фразеології доля – це не просто невідворотність, а «простір для доблесті» [20]. Наприклад, у висловах на кшталт «fortuna fortes adiuvat» (доля допомагає сміливим) або «fatum inexorabile est» (доля – невблаганна) виявляється подвійний зміст: з одного боку – сувора зумовленість, з іншого – можливість людського опору. Такий підхід дає підстави для реконструкції універсального символічного поля поняття «доля».

Вербалізація концепту «доля» в українській літературній традиції є багатошаровим процесом, що охоплює лексичні, стилістичні, семантичні, образні рівні тексту. Зіставлення з іншими культурними моделями – польською, латинською – дозволяє глибше зрозуміти ментальну специфіку українського дискурсу, в якому доля функціонує не як сліпий фатум, а як етичний виклик, що активізує внутрішній потенціал особистості.

Сучасна українська проза, зокрема в її постмодерному вимірі, демонструє радикально нові підходи до осмислення концепту «доля». Якщо в класичній

літературі доля часто постає як сила вищого порядку, яка визначає людське життя, то в постмодерному дискурсі вона втрачає онтологічну стабільність і постає як плинна, фрагментована, релятивізована категорія. Така трансформація зумовлена не лише зміною естетичної парадигми, а й глибокими історичними, соціальними та культурними зрушеннями, які супроводжують пострадянську добу. Один із провідних напрямів постмодерного осмислення долі – це її розгляд як фрагмента колективної пам'яті, закодованого у творах культури, травмах минулого, спогадах і мовчаннях. Р. Харчук у праці «Сучасна українська проза: постмодерний період» стверджує, що в прозі 1990–2000-х рр. доля все частіше постає не як особиста лінія життя, а як фрагмент історичного досвіду, що живе у пам'яті поколінь, родових наративах, побутових деталях [29]. Письменники цього періоду активно працюють із наративами репресій, війни, колективізації, депортацій, тобто з такими темами, де доля людини тісно переплетена з національною катастрофою.

У цьому контексті особливо цінним є поняття «коду пам'яті», яке аналізують О. Вертипорох та Л. Кавун у статті «Код пам'яті в сучасному українському романі» [11]. Автори розглядають долю як структурну частину наративу пам'яті, яка моделюється через мовчання, нестачу, спотворення, забуття. Згідно з їхніми спостереженнями, постмодерний твір деконструює саму можливість її цілісного зображення. Отже, доля у сучасному романі не є замкненою сюжетною лінією, а «польовим» утворенням, що формується з уламків спогадів, архівів, документів, снів і травматичних образів. Це видно, наприклад, у романах Ю. Андруховича, С. Андрухович, О. Забужко, де доля героя нерідко розчиняється у рекурсивних структурах часу, метапрозі, історичному дискурсі.

У цьому сенсі важливим чинником постає історична травма, яка змінює саму логіку осмислення долі. У прозі останньої чверті XX – початку XXI ст., за спостереженням О. Вертипороха, доля стає наслідком зіткнення особистості з катастрофічними обставинами, де втрачається зв'язок між причиною і наслідком, моральним вибором і результатом [3]. Історичні події – Голодомор,

війна, Чорнобиль, розпад імперії – формують нову парадигму долі, в якій людина вже не є творцем власної біографії, а свідком, жертвою або носієм пам’яті.

Водночас постмодерний роман не обмежується фаталістичним або песимістичним баченням. Навпаки, саме через суб’єктивізацію долі він відкриває можливість персональної інтерпретації минулого. У цьому виявляється головна особливість постмодерної наративної структури – замість лінійної розповіді про долю «… маємо мережу фрагментів, що існують у полі множинних смислів» [3]. Автор більше не проголошує істину, а пропонує різні варіанти життєвих сценаріїв, які можуть суперечити один одному, але разом формують нову якість осмислення буття.

Р. Харчук зауважує, що в сучасній прозі значну роль відіграє «наратор травми» – це оповідач, що намагається реконструювати долю, яку неможливо відтворити у класичному наративному ключі [29]. Такий наратор працює із відсутністю, зламом, пропущеним ланцюгом подій – усе це моделює нову картину долі як категорії, що існує лише у творі, лише в інтерпретації. Це означає, що доля в постмодерному романі є не реальністю, а наративною конструкцією, яка живе у мові, спогадах, інтертекстуальності.

На цьому тлі особливого значення набуває проблема мови як інструмента долі. О. Вертипорох і Л. Кавун зазначають, що сучасний роман активно залучає дискурс історичних документів, архівних матеріалів, свідчень, створюючи гібридну текстову реальність, у якій доля – це не інтуїтивне переживання, а дискурсивний факт [11]. Це і є один із головних принципів постмодерного письма: доля як ілюзія цілісності, яку постійно розкладають, деконструюють і перетлумачують. У такому контексті доля більше не є передбаченою або дарованою, а стає простором інтерпретації та переписування, іноді – нескінченного.

Постмодерне осмислення долі у сучасному українському романі фіксує перехід від міфологічної та історичної категорії до текстуальної структури, де доля конструюється мовою, пам’яттю, інтерпретацією. Вона постає як симптом

культурної травми, як метафора порушеного зв’язку між людиною і світом, але водночас і як потенційний інструмент реконструкції смислів. Така динаміка дозволяє говорити про нову парадигму долі – посттравматичну, текстоцентричну, плюралістичну, що є характерною ознакою постмодерного художнього мислення.

Поняття «доля» виходить далеко за межі суто літературознавчого аналізу, охоплюючи широкий спектр міждисциплінарних полів: філософію, культурологію, соціологію, психологію, міфологію, мистецтво. У світовому інтелектуальному дискурсі «доля» виступає не лише як концепт, що структурує наративи, а як універсальна категорія, за допомогою якої осмислюється людське існування, моральний вибір, межі свободи, культурна пам’ять. Саме багатовимірність та інтерпретаційна гнучкість роблять концепт долі надзвичайно актуальним у сучасному гуманітарному знанні.

У світовій філософсько-літературознавчій традиції поняття «доля» зазнало еволюційної трансформації: від міфологічного фатуму до складної рефлексії над свободою волі, відповідальністю та соціальним детермінізмом. У літературі англомовного простору, як зазначає Ю. Грищенко, доля часто постає як метафора внутрішнього розщеплення суб’єкта, особливо в американській науково-фантастичній прозі, де акцент робиться на невизначеності майбутнього та змінності часових ліній [34]. Автор підкреслює, що в таких творах доля не є стабільним орієнтиром, а радше зоною ризику, кризовим полем, у якому формуються нові ідентичності. У ширшому філософському контексті доля осмислюється як концептуальний перехідний пункт між естетикою і філософією, що підтверджують дослідження K. Pfeiffer, F. Burwick та W. Pape. Вони розглядають долю як ілюзію, що балансує між теоретичними конструкціями та художніми рефлексіями, наголошуючи на тому, що у літературі модернізму та постмодернізму доля втратила метафізичну силу й стала інструментом стилізації та гри зі змістами [37].

C. Corngold у праці «The Fate of the Self» аналізує поняття долі в німецькій літературі через призму французької теорії суб’єкта, вказуючи, що у

творах Ф. Кафки, Р. Музіля, Т. Манна доля постає як механізм відчуження, який не дозволяє героєві інтегрувати себе у світ [32]. Отже, доля зображується не як зовнішнє прокляття, а як внутрішня дисфункція, що спричинює кризу ідентичності.

Цю думку продовжує K. Ramchand, аналізуючи проблему письма і долі у карибській літературі. На його думку, доля є не лише темою, а й процедурою письма, тобто формою, у якій література реагує на колоніальну травму, виклики мови, гібридність культурного досвіду [38]. Доля тут – не стільки есенція, скільки перформативна категорія, що постійно твориться через акт письма, через опір і пам'ять.

Актуальними є й інтердисциплінарні студії, які пов'язують осмислення долі з міфологією та культурною практикою. У статті M. Sui «The Concept of Fate in Homer's Epic» показано, як у гомерівських творах доля формується на перетині божественного наказу, особистої честі й героїчної смерті, тобто є багаторівневою структурою, у якій співіснують трансцендентне й соціальне [39]. У гомерівському дискурсі доля визначає не тільки кінець життя, а й якість існування, ступінь доблесті, спроможність діяти в межах заданих обставин. Подібну структуру – поєднання долі з соціальним порядком – аналізує N. Meylan у дослідженні середньовічної ісландської літератури. У таких творах доля функціонує як соціально-політична категорія, яка не лише відображає індивідуальну карму, а й регулює систему престижу, влади, спадкоємності [36]. N. Meylan доводить, що в цьому контексті «доля» – це структурна частина суспільного механізму, що забезпечує стабільність через символічну детермінацію ролей.

Важливу точку зору надає H. Eiland в аналізі концепту «долі» у творчості В. Беньяміна. У філософії В. Беньяміна доля – це не моральна або фатальна сила, а «історичний слід», який виявляється в паузі, розриві, неперекладності. Як зазначає H. Eiland, для В. Беньяміна доля – це недостатність мови, її нездатність репрезентувати історичну істину до кінця [33]. У такому розумінні

«доля» – це тіньова сторона культури, що виявляється в руїнах, фрагментах, пафосі мовчання.

Варто розглянути культурологічне дослідження П. Луньо та К. Кисіль, які вивчають концепт «долі» через психологію, міфологію, хореографію та літературу. Вони констатують, що доля, як культурна конструкція, функціонує на перетині образу тіла, ритуалу, емоції та символу, і в цьому полягає її універсальність [13]. У хореографічному мистецтві, наприклад, доля вербалізується не словами, а пластикою руху, що формує особливий тип тілесної наратії. Цей досвід доповнює літературний: якщо твір намагається описати долю, то тіло її репрезентує як драму руху, просторову боротьбу між волею та зумовленістю. Мультидисциплінарний і міжкультурний підхід до концепту «долі» відкриває широку панораму інтерпретацій, які дозволяють побачити його не лише як літературну категорію, а як антропологічну, соціальну, етичну й мистецьку константу. Незалежно від контексту – гомерівський епос, середньовічна сага, колоніальний роман, постмодерна теорія – доля постає як модель відповіді на головне питання буття: що визначає життя людини – вибір чи зовнішня сила, структура чи порив, твір чи досвід?

Можна впевнено стверджувати, що концепт «доля» є одним із найбагатших за змістом і найстійкіших за функціонуванням феноменів у національному та світовому літературному дискурсі. Він поєднує філософські, психологічні, соціальні, релігійні, етичні й культурологічні компоненти, що дозволяють розглядати його як багатоаспектне та багатовимірне поняття, здатне змінювати форму, зміст і функції залежно від контексту – історичного, національного, жанрового, ідейного. У межах української літературної традиції концепт «доля» має глибоке етнокультурне коріння, що виявляється в поєднанні фольклорного, міфологічного, морального та символічного пластів.

Міжкультурний аналіз свідчить, що попри різницю у вербалізації, образах та філософському наповненні, концепт «доля» зберігає універсальну функцію – бути засобом осмислення граничних ситуацій людського буття. У гомерівському епосі, німецькому модернізмі, ісландських сагах, античній і

латинській традиціях доля слугує індикатором меж людської свободи, чесноти, честі, а також меж мовної репрезентації. У сучасному мультидисциплінарному підході доля постає як символічна структура, що включає в себе елементи соціального, тілесного, культурного та духовного порядку.

Отже, концепт «доля» у літературознавчому дискурсі постає як складна, багатошарова семіотична структура, що охоплює широкий спектр смислів: від філософських і релігійних до соціокультурних, психологічних і мовних. Його вивчення потребує міждисциплінарного підходу, оскільки доля в художньому творі функціонує не лише як тема, а як наративний механізм, ціннісний орієнтир і засіб концептуалізації людського досвіду. У науковому дискурсі простежується поступовий перехід від фаталістичного розуміння долі до її трактування як продукту інтерпретації, культурного коду та текстової конструкції. Доля все частіше розглядається не як об’єктивна реальність, а як функція мови, пам’яті та історичного досвіду. Її семантичне наповнення варіюється залежно від культурного контексту, художньої традиції та ідейної парадигми.

Концепт «доля» в сучасному літературознавстві виконує роль інструмента аналітичного прочитання художніх творів, зокрема тих, що акцентують на екзистенційних, моральних та ідентифікаційних проблемах.

РОЗДІЛ 2 ФІЛОСОФІЯ ДОЛІ У РОМАНІ «ВОВЧА ЗОРЯ» Є. ПАШКОВСЬКОГО

2.1 Проблематика роману та ідейне спрямування

Роман «Вовча зоря» Є. Пашковського посідає особливе місце в українському літературному процесі кінця ХХ ст., демонструючи перехід прози до нового типу естетичного і світоглядного мислення. На відміну від інших творів автора, таких як «Свято» чи «Безодня», ця книга репрезентує жанрову специфіку роману в новелах, кожна з яких є окремою трагічною історією – завершеною, насиченою емоційною напругою, глибоко психологічною. Як зазначає Р. Харчук, у «Вовчій зорі» «трагічні історії героїв» є головним структуротворчим елементом, який задає тон всьому твору [29, с. 83–84].

Роман «Вовча зоря» вийшов 1991 р. у серії «Перша книжка прозаїка» й представив автора, який уже сягнув високої майстерності та, найважливіше, цілком сформував власний розповідний стиль. Якщо у двох розглянутих романах Є. Пашковський ще перебував у стильових пошуках, удосконалював свої художні засоби, то у «Вовчій зорі» він постає як зрілий майстер із широким арсеналом виражальних форм і відточеною авторською технікою. Цей роман є одним із вершинних здобутків поетичного письма в контексті і самої творчості Є. Пашковського, і української великої прози ХХ ст. Роман складається з двадцяти однієї новели, кожна з яких виявляє якийсь важливий фрагмент із життя героїв. Центральними персонажами твору виступають три приятелі – Микола, Сергій та Павло, а також дівчина Галя.

Письменник зображує життєві дороги, якими йдуть персонажі й ставить проблему людської долі на різних прикладах її втілення. У «Вовчій зорі» автор сповна виявляє дві важливі ідеї: глибокий трагізм і висока поезія існування української людини у ХХ ст. Письменник тонко передає красу врівноваженого, сповненого внутрішньої гідності патріархального життя, демонструє рідкісне відчуття природи та щастя, душевного злиття з нею. І водночас він показує, що народний організм зазнав великих уражень. Ці ураження зумовлюються двома

суспільно-політичними катаклізмами: Голодомором 1933 р. та аварією на Чорнобильській атомній електростанції 1986 р. Образ лихих 1930-х доповнюють картини сибірського заслання. Письменник удало використовує форми фіксації досвіду з перших уст, коли безпосередні учасники тих подій переповідають про бачене й пережите. У романі наявні два часові періоди: важке минуле 1930-х та здеградоване сучасне 1970–1980-х. Мить, як відчуття прекрасного, як здійснення певного морального, духовного діяння, розриває ці періоди й переносить людину у простір трансцендентного. У прагненні людини протистояти жахіттям свого часу постає її велич та краса (найбільше таких прикладів у часах 1930-х). У трагічних обставинах людина поривається утвердити себе, здійснити свою долю (у такій настанові цей роман Є. Пашковського близький до прози Григора Тютюнника),–прагне осягнути своє життя. Ці два моменти визначають промовисту екзистенційно-філософську скерованість роману [19].

Центральним компонентом проблематики роману є смерть як культурна, психологічна та національна константа. У художньому світі Є. Пашковського смерть є не лише неминучим фіналом людського існування, а й метафізичним символом руйнації, викривлення морального порядку та кризи ідентичності. Мотив смерті втілено через багатошарові оповіді, насичені індивідуальними трагедіями – передусім чоловіків, що стають жертвами суспільного і внутрішнього краху, та жінок, долі яких спотворюються аморальністю, знеціненням, соціальним занепадом [19, с. 125].

Особливу увагу автор приділяє зображенню пострадянського села як культурного та екзистенційного ландшафту. Воно постає осереддям не лише збайдужіння, а й глибокої втрати – віри, зв’язку з предками, поваги до смерті. Символічно важливо, що Є. Пашковський проводить паралель між світом людей і світом тварин, засвідчуючи, що саме у тваринному світі часто зберігається етика шанування мертвих, тоді як людина втрачає навіть це інстинктивне відчуття [19, с. 3].

Крізь увесь твір проходить мотив пам’яті – індивідуальної і колективної. Герої переживають смерть не лише як фізичну втрату, а як внутрішню точку відліку, яка змінює світобачення. У Є. Пашковського спогад не є емоційною ретроспекцією – це механізм переосмислення, інструмент самопізнання, а іноді й єдиний спосіб залишитися в контакті з реальністю [19, с. 134]. При цьому пам’ять завжди інфікована травматичним, вона пульсує болем, як у випадку з новелою про смерть діда, що стає точкою внутрішньої трансформації Миколи [19, с. 156].

Ідейне спрямування роману розгортається навколо філософії смерті як дзеркала життя. Втрата близьких, передчуття загибелі, руйнація дитячих ілюзій і мрій – усе це подається не лише як побутова або соціальна подія, а як філософська категорія, яка оголює істину про людину. Навіть коли смерть зображується абсурдною чи страшною, вона завжди несе в собі естетичну, сенсову й навіть містичну вагу. У цьому контексті Є. Пашковський виявляє себе як метафізичний бунтівник, що прагне оголити «страхітливе» у його первинній природі, без прикрас і символічних масок [19, с. 198]. Також у творі чітко простежується опозиція життя і смерті, де бунт – це спроба зберегти людське в умовах повного духовного занепаду. Цей бунт проявляється не у відкритій боротьбі, а в напруженій внутрішній рефлексії, в актах спогаду, у прагненні героя втримати емоційний зв’язок зі своїм минулим, родом, землею. Смерть, за логікою Є. Пашковського, – не стільки катастрофа, скільки несподіване одкровення про межу людського.

У романі Є. Пашковського «Вовча зоря» категорія долі посідає провідне місце в художній концепції твору. Вона постає не тільки як філософська, а й емоційно-психологічна, екзистенційна проблема, що втілюється через конкретні образи, ситуації, наративні структури. Усі сюжетні лінії роману ведуть до висвітлення невідворотності, трагічності та фатальності людського існування. Доля у творі зображена як приреченість, що поступово, непомітно, але невблаганно наближає героїв до смерті – фізичної, духовної, соціальної.

Одним із наскрізних прийомів авторської поетики є оприявлення долі через події, у яких трагічне переплітається з буденним. Наприклад, історія трьох друзів – Сергія, Павла та Миколи – показує, як одна безглузда витівка (лягти під потяг на спір) назавжди переписує вектор їхніх життів: «...смерть Сергія, душевна недуга Павла та невиліковна хвороба Миколи» – це не просто наслідки вчинку, а символи фатального впливу неконтрольованих імпульсів молодості.

Є. Пашковський демонструє, що доля героїв закладається ще в дитинстві, і водночас зумовлюється соціальним тлом епохи. У новелі «Ростов-Одеса» Сергій, передчуваючи свою загибель, згадує сцени з дитинства, які самі по собі містять потенційну небезпеку: мінні поля, уроки плавання без пояснень, страхітливі поради дорослих. Символічною видається згадка: «…научивсь пливти, научись тонути» [19, с. 134], що в контексті його подальшої загибелі набуває глибоко фаталістичного змісту. Герой, не усвідомлюючи, стає заручником долі, яка формувалася поступово, у процесі виховання, досвіду, суспільного тиску.

Образ долі у творі нерозривно пов’язаний із проблематикою смерті. Смерть не є завершенням шляху, вона – внутрішній вимір долі. Дід Іван, дізнавшись про смерть кількох односельців, не дивується, бо для нього це природна частина життєвого шляху: «...помер Богдан Лещенко, помер Микола Дубина, Писарі обоє преставилися на вознесіння» [19, с. 3]. Тут смерть – органічний завершальний етап, позбавлений сенсаційності, що лише акцентує приреченість людської долі. Важлива грань – це зв’язок долі з національною трагедією. Через долі Миколи, Павла, Сергія та Галі автор окреслює долю цілого покоління, «звіяного від села», викоріненого, втраченої надії. Ніхто з героїв не знаходить щастя поза межами села, і кожен, рано чи пізно, змушений повертатися, щоб «…загоїти душевні та фізичні рани» [19, с. 156]. Отже, село постає не тільки як топос пам’яті, а як сакральний центр, у якому можливо знайти порятунок від невідворотної долі.

Символом цієї долі є сама «вовча зоря» – образ, який повторюється в різних варіаціях і постає як метафора раптової, жорстокої і невблаганної смерті: «...горить золотою блощицею... і кличе, і зманює і спалахує... на єдину мить» [19, с. 197]. Цей образ має також апокаліптичне звучання, бо вказує на колективну, національну долю, зумовлену історичними катастрофами ХХ ст.: розкуркулення, депортації, голодомори, війни, що стали частиною історичної пам'яті народу. Феномен долі в романі також пов'язаний із темою внутрішньої пустоти, екзистенційного відчуження та втрати сенсу. Герої не лише не керують своїм життям, вони часто його не розуміють і не приймають. Смерть стає не трагедією, а звільненням, як у випадку старої сестри Павлінки: «...сестра Павлінка журиться, чого і ми не вмираєм, кажу, прийде це щастя й до нас» [19, с. 3]. Доля тут – це не лише зовнішній чинник, а внутрішня капітуляція перед абсурдністю існування.

Авторська філософія долі у «Вовчій зорі» постає не як механічна ідея фатуму, а як сукупність екзистенційних, моральних, історичних та емоційних чинників. Це концепт, який охоплює індивідуальне життя героя і колективну долю нації. Через відчуття втрати, непереборного зламу, морального занепаду Є. Пашковський формулює нову парадигму долі – як трагічного досвіду буття, що визначає кожного, але не дає рецептів уникнення.

Одним із центральних смислових та естетичних вимірів роману Є. Пашковського «Вовча зоря» є образ смерті. У творі вона всюдисуща – як тема, як переживання, як межа, що виявляє істинну суть буття людини, як метафізичне і водночас побутове явище. Смерть у цьому романі не лише підсумовує життя героя – вона є його внутрішньою структурою, передумовою й результатом.

Письменник змальовує смерть у її багатьох модусах: як наглу, жорстоку, безглузду, психологічно травматичну подію, і водночас – як очікуване завершення земного шляху. Важливою особливістю зображення смерті у Є. Пашковського є її повторюваність, яка витворює «естетику страхітливого». За спостереженням М. Юрій, накопичення одного й того самого типу трагізму

стає джерелом естетизації жаху: фактор повторення одного і того ж негативного явища стає джерелом для вираження страхітливого [31, с. 198].

Розповідь про смерть Сергія, одного з центральних героїв, подана в новелі «Ростов-Одеса». Він гине буквально за кілька годин до зустрічі з коханою, мріючи про життя. Його пам'ять, психіка, сприйняття часу – все трансформується в передсмертному стані, він переживає флешбек дитинства, юності, планів, які вже не збудуться. І саме тут автор закладає глибокий філософський пласт – смерть приходить у момент найбільшого життєвого піднесення, але не як трагедія, а як завершення. Її природа нагла, безжальна, проте сприймається як фатальна закономірність. «Научився пливти, научись тонути» – цей дитячий спогад стає пророцтвом [19, с. 134].

Різноманіття форм смерті в романі вражає: це і самогубства, і нещасні випадки, і старечі відходи з життя, і насильницька смерть. Однак кожна з них не є випадковістю – навпаки, вона глибоко вкорінена в психологію персонажів, в історичну реальність, у колективну національну травму. Герой, що обкутує мертву матір мокрим простирадлом, чекаючи на її пенсію, уособлює повну втрату поваги до смерті як ритуалу, як священного акту [19, с. 181]. Це не просто девальвація цінностей – це демонстрація глибинного морального розпаду, що випливає з розриву поколінь і духовного занепаду постатеїстичного села.

Є. Пашковський осмислює смерть у романі через метафорику «вовчої зорі» – образу, що втілює наглу й невблаганну смерть. «Горить золотою блощицею... і кличе, і зманює і спалахує» – ця зоря є одночасно естетичним символом і метафізичною загрозою [19, с. 197]. Вона – і фатум, і прозріння, і вирок. Історія України, на думку автора, – це історія таких «зоряних смертей», колективної трагедії, що розгортається крізь долі окремих людей.

Смерть тут – не антипод життя, а його продовження в іншій формі, глибоко закорінене у світоглядну систему українця. Старість не протистоїть молодості, вона – її тінь, як і смерть – не протилежність любові, а її остання стадія. Наприклад, епізод, у якому смерть діда пробуджує у Миколі хвилю

пам’яті, показує, як трагедія відкриває шлях до самоусвідомлення. Після смерті діда він згадує, як той навчав його рубати дрова, і це побутове вміння перетворюється на сакральний спогад: «...тепер дідова душа стає ангелом-охоронцем для онука» [19, с. 156].

У творі простежується проблема байдужості до смерті. Реакція вахтера, який повідомляє про смерть діда Миколі, звучить карикатурно: «…ма-ать чєсная, сканчал жизню дєдушка твой» [19, с. 45]. Це фрагмент втрати людяності, ерозії співчуття. Автор демонструє, як смерть, що мала би бути потрясінням, сприймається буденно, механічно, з іронічною інтонацією. Ця деформація колективного ставлення до смерті відображає загальний стан посттравматичного суспільства.

Смерть у романі часто постає як «порушення порядку» – коли батьки ховають дітей, коли гинуть ненароджені, коли люди не встигають прожити життя. Особливо моторошними є випадки, що сприймаються як апофеоз абсурду: «...смерть вагітної сестри, яку задушила юрба в автобусі», чи «…дитина, яку няньки в яслах прибили» [19, с. 181]. Це фрагменти колективної пам’яті, які Є. Пашковський трансформує в художні знаки «страхітливого». Проте смерть у Є. Пашковського має ще й метафізичний, майже сакральний вимір. Потойбіччя постає не як кінець, а як початок – «...там упізнаємо один одного, там всі молоді» [19, с. 12]. Автор спирається на народну уяву про смерть як перехід у краще, вічне, позачасове. Це трансформація болю у спокій, скорботи – у гармонію, втрати – у зустріч.

Однією з концептуальних опор роману «Вовча зоря» Є. Пашковського є глибоке осмислення колективної пам’яті –культурної та індивідуальної – та її впливу на формування національної ідентичності. Через структуру роману в новелах автор пропонує не лінійне наративне розгортання, а фрагментовану, емоційно насичену мозаїку спогадів, переживань, свідчень. Ця форма, за спостереженням Р. Харчук, і є способом показати «…трагічні історії героїв» [29, с. 83], кожна з яких укорінена в історичному досвіді народу.

Пам’ять у романі функціонує не лише як інструмент художньої ретроспекції – вона є етичною і екзистенційною цінністю. Звернення до дитинства, до образів діда, матері, старого села – це не лише інтимна ностальгія. Це – форма культурного опору забуттю, механізм збереження ідентичності у час втрат, переміщень, морального та духовного занепаду. Саме через фрагменти пам’яті героя відкриваються глибини колективної історії, де індивідуальна біографія накладається на долю України.

Показовим у цьому сенсі є образ діда – постаті, через яку Микола починає краще усвідомлювати себе. Смерть діда активізує процес самоусвідомлення героя, який, опинившись наодинці з втратою, починає згадувати прості, буденні речі, які тепер набули символічної ваги: «...тепер дідова душа стає ангелом-охоронцем для онука» [19, с. 156]. Через спогади про діда, який уособлює народну мудрість, зв’язок із землею, з предками, актуалізується національна ідентичність. Для Є. Пашковського пам’ять – це не музейний експонат, а жива субстанція, що здатна лікувати й рятувати. Автор не ідеалізує минуле. Його образи тяжіють до трагічного і травматичного досвіду: переселення, розкуркулення, війна, голодомори. Вони не представлені як історичні хроніки, а як особисті переживання персонажів – відлуння минулого, що не зникає, а формує теперішнє. «Це той місток, який єднає сучасність із минулим і не дає подіям тих років стертись із пам’яті української людини» [19, с. 49]. Саме ця функція пам’яті й робить роман «Вовча зоря» важливим для розуміння процесу конструювання української національної ідентичності в посттоталітарну добу.

Національна ідентичність у творі постає не як задана сутність, а як результат болісного становлення. Усі персонажі роману – це нащадки селянської культури, які, вирвавшись із кореня, втратили життєву опору. Микола, Павло, Сергій, Галя – кожен із них зазнав внутрішнього зламу, дезорієнтації, саморуйнування. Та водночас усі вони носять у собі пам’ять про минуле, яка, хоч і приглушена, все ж не знищена. Її образ – у забутих піснях, запахах, обрядах, у пам’яті про дім, могили, предків.

Особливо потужною метафорою руйнування ідентичності є зображення поруйнованої культури смерті. Вона постає у вигляді байдуже-зневажливого ставлення до могил, до померлих, до самої смерті як такої. Автор болісно акцентує, що «…жодна тварина не поводиться так, як людина щодо померлих» – у тварин навіть існують «кладовища», які вони не нищать [19, с. 48]. Тут ідеться не лише про деградацію моралі, а про втрату сакрального виміру життя, що є основою національного світогляду.

Колективна пам’ять у романі – це ще й пам’ять поколінь, яка передається у формі фольклорних мотивів, приказок, традицій. Часто саме старші персонажі – дід Іван, мати, старі односельці – є носіями цієї пам’яті. Але сучасні герої, «звіяні від села», не завжди здатні прийняти чи зберегти цей спадок. Їхнє відчуження, спроби втекти від болю, часто завершуються крахом. З огляду на це, «Вовча зоря» виконує функцію наративної репрезентації національної пам’яті, у якій травма, смерть, особиста втрата трансформуються в досвід, що формує «я» і «ми». Через інтимне – до колективного. Через пам’ять – до ідентичності. Через смерть – до розуміння життя як духовної традиції.

Роман Є. Пашковського «Вовча зоря» розгортається в «…емоційно перенасиченому регістрі» [25]. Його герої – не просто свідки соціальних, культурних і антропологічних змін, а вразливі носії травматичного досвіду, які реагують на розпад світу не тільки раціонально, але й глибоко емоційно. Психоемоційні стани персонажів у творі – це маркери екзистенційної кризи, прояви втрати орієнтирів, розпаду особистості, блукання в посттоталітарному хаосі.

Смерть – як феноменальна постійна – задає основну тональність психологічних переживань. Вона не лише обставина, а екзистенційний тиск, під яким ламається герой. Один із найяскравіших прикладів – новела «Ростов-Одеса», у якій описано внутрішній стан Сергія перед смертю. Його психоемоційний стан – це стан граничного напруження, де згадки про дитинство, службу, кохання складаються в останній калейдоскоп свідомості: «…дядьки навчали плавати без пояснень, тягнули за руку на глибину й

відпускали» [19, с. 134]. Символіка цього спогаду стає пророцтвом – хлопець так і не навчився «плисти» в житті, а тому – тоне в хаосі емоцій.

Емоційне забарвлення новели «Криниця для троянд» теж є показовим. Тут головним елементом є зітхання, що пронизує весь твір як рефрен: «…на задньому сидінні автобуса вітер зітхав голосами близьких і рідних людей» [22, с. 75]. Як зауважив М. Сулима, цей настрій зітхання – це емоційний код усього роману, який виявляє безнадію, очікування, приреченість [22, с. 74–76]. Усі герої роману – емоційно поранені суб'єкти. Микола, наприклад, після отримання звістки про смерть діда, переживає не лише втрату, але й сплеск самоусвідомлення, який збуджує глибокі рефлексії: «…може, народився поза рокованим часом, зайняв чуже місце в заобрійному ряду» [19, с. 156]. Його емоційний стан – це спроба осмислити життя через смерть, вийти за межі абсурду повсякденності. Контраст до цього – байдужість оточення. Люди, з якими стикається Микола після смерті діда – вахтер, водій молоковоза – виявляють повну емоційну глухоту, що підсилює відчуття ізоляції: «…ма-ать чєсная, сканчал жизню дєдушка твой» [19, с. 45]. Тут емоція героя конфліктує з беземоційністю соціуму, і ця дисгармонія лише загострює його кризу.

Є. Пашковський детально відтворює внутрішні діалоги, нав'язливі думки, тремтливі почуття, і все це створює ефект емоційної перенасиченості. Він передає емоції не лише через зміст, але й через стиль – довгі синтаксичні конструкції, відсутність розділових знаків, потік свідомості – все це фіксує хаос, розірваність душі, внутрішню боротьбу. «Почуття ніби лавиною накочуються на читача, несучи у своєму потоці величезну кількість нестримних емоцій» [19, с. 48]. Окремої уваги заслуговує зображення жіночої психіки – як у прикладі Галі. Її доля – це емоційний крах, спричинений внутрішньою порожнечею й відсутністю духовних опор. Символічна деградація її краси – «змарніла, осунулася» – є зовнішнім виявом внутрішнього руйнування [19, с. 125].

Емоції у романі мають антропологічний характер – вони не просто зображують внутрішній світ героїв, а й виявляють деформацію українського селянина, який втратив не лише свою землю, а й себе. Заляканість,

притлумлена агресія, апатія, депресія, а часом – нав'язлива веселість, як у водія молоковоза – все це симптоми соціального й особистісного зламу. Особливу увагу Є. Пашковський приділяє глибинним психосемантичним структурам, які виявляють несвідоме. Такі епізоди, як бачення Божої Матері після смерті діда, або відчуття присутності смерті у вигляді жінки «…під синім вельоном» [19, с. 166], – це прояви психоаналітичної символіки, через яку письменник передає трансцендентний вимір емоційного переживання.

Отже, роман Є. Пашковського «Вовча зоря» постає як багатовимірне художнє полотно, у якому трагічна приреченість людини набуває екзистенційного, соціального та національного забарвлення. Через призму особистих історій персонажів автор осмислює не лише приватні життєві драми, а й драму цілого покоління, вирваного з корінням історією, знівеченого катастрофами XX ст. Центральним філософським осердям твору є доля – як сліпа й безжальна сила, перед якою індивід виявляється беззахисним, як і перед смертю, що постає всюдисущим і повторюваним мотивом.

Проблематика роману значною мірою зосереджена на руйнуванні традиційних форм духовності, втраті зв'язку поколінь, деградації моральних орієнтирів. Це загострює конфлікт між людиною та світом, який більше не пропонує ні опори, ні сенсу. У цьому безпорадному просторі Є. Пашковський фіксує метафізичне потрясіння героя – й саме ця особлива внутрішня напруга, емоційна насиченість, рваний «потік свідомості» формують унікальне ідейне спрямування твору.

«Вовча зоря» – це не просто твір про смерть, це глибока філософська рефлексія про життя, втрачену надію, й пошук бодай якогось сенсу в умовах посттоталітарного абсурду.

2.2 Історія як чинник формування долі людини

У романі «Вовча зоря» Є. Пашковського історія постає не як тло чи сюжетний орієнтир, а як фатальний чинник, що впливає на конституцію людської долі. Події XX ст. – війни, репресії, соціальні експерименти, падіння

ціннісних систем – залишили глибокі тріщини у свідомості поколінь, перетворивши історичний процес на драматичну матрицю, через яку персонажі усвідомлюють себе і свій світ. У прозі Є. Пашковського індивід не здатен уникнути впливу історичного часу, який стає тригером духовної руїни, моральної анестезії або, навпаки, одержимого пошуку сенсу.

Автор зображує не героїв у звичних обставинах, а «історично поранених» людей – таких, чия свідомість формувалася у викривленому полі травматичного досвіду. Саме через це доля в романі набуває не суто біографічного, а філософського значення. У «Вовчій зорі» історія – не просто аналітична категорія, а міфотворчий механізм, що визначає людське буття, спосіб мислення, мову й навіть смерть персонажів. Показово, що історія постає у творі як абсурдний, циклічний і часто неосяжний процес, у якому людина радше жертва, ніж творець. Через це художня картина роману наповнена відчуттям приреченості, екзистенційної тривоги, глибокої недовіри до історичної спадщини.

Історичний фон роману «Вовча зоря» – це пострадянський культурний ландшафт із глибокими тріщинами національної пам’яті. Його структура побудована на множинних утратах – поколінь, цінностей, родинного спадку, мови, цілей. У цьому сенсі соціально-історичне тло виступає не лише сценічним обрамленням, а безпосереднім елементом внутрішнього світу персонажів. У творі не раз підкреслюється, що «…люди повзуть у повітрі, як попіл з розірваних родових гнізд» – вказуючи на розрив традиції, спадкоємності, довіри до минулого [19, с. 112].

Радянська доба у творі показана як період колективної дезорієнтації, що знівелювала саму ідею особистої цілісності. У персонажів немає стабільних біографій – замість них існують уривки спогадів, фрагменти родинних легенд, що часто суперечать одне одному або нав’язуються як офіційна версія історії. Усе це створює середовище, у якому будь-яка спроба самоідентифікації виглядає приреченою. Як пише Н. Тендітна, у прозі Є. Пашковського герой

позбавлений цілісного минулого, його суб'єктність зруйнована на рівні мови, мислення, родової пам'яті [27, с. 56].

У таких умовах минуле не допомагає людині зрозуміти своє місце в часі – навпаки, воно паралізує волю. Історія перетворюється на силовий простір, де ідеологія, насильство та культурна амнезія задають тон. У дослідженні A. Horniatko-Szumiłowicz читаємо: «У Є. Пашковського покоління зростають без пам'яті. Вони – продукт сталінської глухоти, вирощений на безсенсовному виживанні» [35, с. 221]. Історичне тло роману – це не просто радянське минуле. Це – ґрунтована система викривлень, яка отруїла не лише долі персонажів, а й саме розуміння часу та спадкоємності. У «Вовчій зорі» історія – це травма, що не минає, навіть якщо її забути. Саме тому роман Є. Пашковського не дає жодної надії на «нормальне» повернення до традиції чи пам'яті: усе розірване, а з уламків не вибудувати цілого.

У романі «Вовча зоря» історична травма подається як особистий і колективний досвід, який неможливо ні подолати, ні витіснити. Герої твору – це не просто свідки трагічних подій XX ст., а їхні живі носії, які продовжують жити у посттравматичному просторі. Травма історії тут – не подія минулого, а константа теперішнього. Вона трансформується в повсякденну реальність і стає засобом розуміння персонажів, які, за словами дослідниці Н. Тендітної, «…живуть ніби після катастрофи – у стані знемоги, вичерпаності, внутрішнього згасання» [27, с. 58].

Особливо гостро у творі звучить тема «успадкованої травми». Навіть ті персонажі, які не пережили сталінських таборів чи воєн, носять у собі сліди страху, апатії, відчуження – як наслідок родинної історії, оточення, мовної чи культурної ізоляції. Як зазначає Т. Пастух, у прозі Є. Пашковського «…пам'ять уже не рятує від знеособлення – вона стає його каталізатором» [18, с. 84]. Пам'ять тут – не опора, а біль, не ресурс, а повторення травми.

Трагізм ситуації полягає в тому, що навіть ті, хто прагне знайти сенс у минулому, виявляються втягнутими у нескінченний цикл повторення. Цей образ чітко вказує на стан історичної зациклености – без можливості

трансцендентного зрушення. У художньому світі роману досвід травми стає формотворчим. Усе – від лексики до синтаксису – пронизане напругою, тяжкістю, психологічною фрагментацією. Смерть і час переплетені в єдину семіотичну систему. Це не окрема тема, а текстотвірний принцип. В інтерпретації О. Вертипороха, травма історії в Є. Пашковського не підлягає репрезентації – вона лише трансльована через художню хворобу мови [4, с. 202].

Світогляд героїв роману «Вовча зоря» формується у критичних умовах історичних трансформацій, які характеризуються нестабільністю, катастрофічністю та моральною дезорієнтацією. Історія у творі постає не як сукупність фактів, а як травматичне середовище, що накладає відбиток на кожен вияв людської присутності у світі. Під впливом історичних подій ХХ ст. – тоталітаризму, воєн, культурної девальвації – персонажі Є. Пашковського формують у собі специфічне світовідчуття, позначене недовірою, розпачем і пошуком опори в метафізичному чи міфічному.

Однією з характеристик героїв роману Є. Пашковського «Вовча зоря» є їхній світогляд, який сформований не лише особистим досвідом, а й колективною історією, травматичним минулим і духовною спадщиною зламу епох. Персонажі перебувають у стані постійного внутрішнього конфлікту між пам’яттю і забуттям, між пережитим і витісненим, що й визначає їхню життєву позицію, самоусвідомлення та етичні орієнтири. Історія постає не лише як тло, а як глибоко вкорінений психоемоційний фактор, що формує їхню ідентичність, мораль і здатність до дії.

Індивідуальний досвід у романі є колективним. Герої часто не говорять про себе – вони транслюють досвід поколінь, що пройшли через системні катастрофи. Одним із таких символічних фрагментів є епізод про переселенців, які стали «заробітчанами на валці». В уривку нагадується: «А в кого ті батьки були? Хіба ж не валка заробітчан переселенців, котрі жили в корчах, у підлісках, у виритих норах, а потім клали мазанки» [19, с. 15]. Фрагмент виявляє травматичну історичну пам’ять – люди жили як тимчасові тіні,

приречені на побутову нестабільність і моральну маргіналізацію. Це не просто побутова оповідь – це глибоке внутрішнє усвідомлення своєї меншовартості, закладене в мову й мислення персонажа.

Подібні описи мають психоекзистенційний характер. У творі домінує наратив історичної втоми та виснаження, що перетворює героя на спостерігача руїни: «Були торгсини, і скрині, повні шматя і солі, що їх батько носив у торгсин. М'ясом начиняла ковбаси. Зубами дерла мясо з ребер. І ті роти на цвинтарі – таке ж саме» [19, с. 92]. Цей спогад глибоко резонує з соціальною реальністю 1930-х років, коли радянська система впровадила штучний голод і механізми обміну останнього на виживання. Тут історія вже не є концептом – вона втілена в тіло, біль, голод і смерть. І саме з таких образів формується світогляд героя: не через ідеології, а через тілесну пам'ять і досвід дегуманізації.

Згідно з дослідженням Н. Тендітної, у творах Є. Пашковського смерть і страждання не є лише біографічною деталлю персонажів – вони трансформуються в емоційні матриці, які визначають сприйняття світу [27]. Це корелює з положеннями М. Юрія про те, що соціальні травми закодовуються у свідомість через культурні конструкти, де історія є не лише репрезентантом часу, а інструментом ідентичнісного впливу [31].

Важливим аспектом світоглядного формування є реакція героїв на власну внутрішню розірваність між минулим і майбутнім. Є. Пашковський подає цю розірваність не як філософське питання, а як психічний симптом. Саморефлексія героїв не призводить до просвітлення – вона розширює спектр абсурду, у якому історія не дає відповідей, а лише множить запитання. У дослідженні Н. Тендітної і Н. Смірнової відзначається, що така форма осмислення минулого є притаманною не лише головному героєві, а й загальній атмосфері твору, в якій усе минуле стає фоном для особистого і національного вимирання [26].

У романі Є. Пашковського «Вовча зоря» історія не фігурує як лінійний наратив або набір конкретних подій. Вона виступає як глибоко суб'єктивна реальність – трансформована, символізована, витіснена в зону міфу, метафори

й містичного бачення. Така інтерпретація відповідає логіці постмодерністської літератури, в якій підважується ідея історичної об’єктивності та ставиться під сумнів документальна достовірність минулого.

Є. Пашковський навмисно уникає чіткої хронології або згадок про реальні історичні дати. Його персонажі не апелюють до фактів, а «відчувають історію», часто – через сни, видіння, символічні образи. Історія тут не фіксована, вона пульсує, вторгається в приватний простір через уяву. Фраза «Було це в ті роки, коли земля ще не просихала від крові, а мертвим снилось, як живі ми помираємо» [19] – це не опис події, а символічна концентрація на досвіді війни, розстрілів, Голодомору, які не фігурують прямо, але тяжіють у підсвідомості героїв.

У дослідженні О. Вертипорох зазначається, що у романах Є. Пашковського історія розгортається не як фактологічна канва, а як міфологема внутрішньої розірваності – «…простір між тим, що було, і тим, що не відбулося» [4]. Цей погляд дозволяє інтерпретувати твір не як історичну реконструкцію, а як акт свідомої містифікації минулого. Є. Пашковський не просто трансформує історичний матеріал – він його перетворює на філософську категорію. Містика у романі проявляється в образах вовкулаків, душ, що не мають спокою, – усьому тому, що символізує «неспокутувану історію». У фрагменті роману, коли герой бачить обличчя батька, що «…обернулося каменем і стоїть серед степу», маємо пряму метафору минулого, що закам’яніло, але продовжує дивитися на живих, не відпускаючи.

Згідно з A. Horniatko-Szumiłowicz, «Вовча зоря» наближає читача до стану «післяісторії», коли ідеології більше не здатні пояснити досвід, а єдиним джерелом істини залишається персональна інтуїція або наративна мозаїка [35]. Саме тому історія в романі Є. Пашковського функціонує як тінь, фантом, міфологічна структура, що формує внутрішній світ героя, а не зовнішнє середовище.

У творі важливу роль відіграє постмодерна іронія щодо історичної правди. Уривки, де герой говорить крізь напівмарення, часто підважують довіру до

власної пам’яті: «А що, як уся моя пам’ять – то не моє, а бабине село, яке давно спалене?» [19, с. 141]. Така позиція перегукується з філософією недовіри до історії як репрезентації, характерної для постмодернізму. Це також пояснює, чому історія в романі не має ані чітких меж, ані ясної моралі. Можна сказати, що Є. Пашковський вибудовує в романі унікальну модель метаісторичного простору, де події не описуються – вони транслюються крізь архетипи, міфи й символи. Це дозволяє не лише уникнути прямолінійної публіцистики, а й створити естетичну форму для колективної травматичної пам’яті.

Є. Пашковський не наратор, а літописець трагічного досвіду, який визначає національну ідентичність через поразку, втрачену пам’ять, викривлену історичну перспективу. Як зазначає Т. Пастух, «…романтизм, песимізм, навіть містицизм у творі – це не стилістичний вибір, а спосіб свідчити про історичну безвихідь українця» [18]. Історичний спадок у романі постає не як джерело гордості чи сили, а як нав’язливий симптом. Герої існують у просторах історичної амнезії або болісного пам’ятання – наприклад, у сцені, де оповідач згадує про родину, яка «…не знала вже, за що жити, бо те, за що вмирали, виявилось примарою» [19]. Ця фраза, хоча й і переформульована у вторинних текстах, репрезентує сутність національного травматичного досвіду, укоріненого в постгеноцидному та постколоніальному бутті.

У романі стверджено: герой роману не має стабільного історичного ґрунту під ногами, він відчуває себе вигнанцем не лише з географічного простору, а з історичного часу. Це породжує екзистенційний розлам: бути українцем – означає нести на собі хрест історії, яка не закінчується, а триває як психічне переслідування [19]. Окремої уваги заслуговує символічний образ вовка, через який Є. Пашковський кодує приреченість, відчуження, дикість, але й внутрішню незалежність. У цьому образі автор намагається відшукати нову модель українця – не як «жертви історії», а як носія потужного, хоча й маргіналізованого начала.

Письменник створює відчуття історії як внутрішнього процесу: не події впливають на людину, а сама людина втілює історію через свій спосіб мислення, страх, пам’ять. В одній зі сцен герой зазначає: «Я не знаю, що було раніше – той бій чи мій біль, бо мені здається, що той бій триває в мені досі» [19]. Це є прикладом того, як автор артикулює історію як частину психіки, а не як хронологічну канву. У світлі цієї парадигми важливим стає також і осмислення Є. Пашковським ролі культури та слова. У багатьох епізодах відчувається недовіра до мови як інструменту репрезентації реальності: історія вимагає не опису, а проживання. О. Вертипорох пише «Є. Пашковський створює авторефлексивний текст, у якому слово – це постійна боротьба між пам’яттю і забуттям, між мовчанням і криком» [2].

Отже, у романі простежується глибокий зв’язок між історичними катаклізмами та особистісною трагедією персонажів «Вовчої зорі». Є. Пашковський виводить історію на рівень не просто тла, а головного архітектора людської свідомості, життєвої позиції та емоційної структури героя. Соціальні катастрофи ХХ ст. – війни, репресії, крах радянського міфу – постають у романі як духовна отрута, що пронизує покоління. Герої твору – це втілення історичної пам’яті, носії спотвореної ідентичності, яка формується в умовах дегуманізованого, розірваного культурного простору. Історія тут не залишає вибору – вона фатальна, непроговорена, перенесена на рівень особистої травми. Внутрішній біль персонажів – це резонанс колективного минулого, яке не стало минулим.

Отже, Є. Пашковський осмислює історію як головного співавтора долі. Вона проникає в мислення, мову, тіло героя. Вона не дозволяє йому звільнитися, не дає йому майбутнього. У «Вовчій зорі» доля – це не вибір, а результат історичного насилля, яке трансформується в екзистенційну безвихідь.

2.3 Утілення індивідуально-авторського світовідчуття і свідомості в образах-персонажах

У романі «Вовча зоря» Є. Пашковський долає межу між суб’єктивним світовідчуттям і художнім зображенням, перетворюючи персонажів не стільки на дієвих осіб, скільки на носіїв власної авторської свідомості. Кожен із них є втіленням філософських інтуїцій, ментальних болісних переживань, ніж окресленою індивідуальністю. Автор використовує героїв як канали трансляції внутрішнього досвіду, що виникає внаслідок глибокого зіткнення зі зламаною дійсністю пострадянської доби.

Це світовідчуття – трагічне, фрагментоване, експресивне – набуває структури у просторі мовлення персонажів, їхньої рефлексії, внутрішніх монологів і реакцій на середовище. Є. Пашковський конструює фігури героїв як складові власного мислення: вони не є автономними суб’єктами, а радше гранями однієї розщепленої свідомості. У цьому вимірі художній текст набуває рис ідеологічного і психоемоційного документа епохи – твору, де світ постає крізь травматичну оптику інтелектуала, що прагне зрозуміти хаос буття через багатоголосся образів.

Є. Пашковський свідомо руйнує традиційні моделі характеротворення: його персонажі не мають чітких біографій, сталих мотивацій чи психологічної цілісності. Вони є «потоками свідомості», крізь які проривається глибоко деформоване сприйняття світу. Це суб’єктивізоване бачення формує не лише внутрішню мову героїв, а й архітектоніку всього твору – спотвореного, фрагментованого, тяжкого для лінійного прочитання. Кожне світосприйняття – ніби фільтр, крізь який пропускається хаотична, агресивна реальність. Наприклад, один із персонажів говорить: «…усі ми хворі на якусь вищу форму самоти, яку навіть не вміємо назвати» [19, с. 4]. Ця репліка не лише демонструє мізантропічне налаштування героя, а й передає загальну естетику дискомфорту, втрати опори.

На думку О. Вертипорох, персонажі Є. Пашковського – це «…розсіяні свідомості, яким не дано жити, лише спостерігати й страждати» [2]. Вони не спілкуються – вони марять, повторюють, блукають мовою так, як блукають зруйнованими містами. Як зазначає О. Дюндик, «…структура роману тяжіє до

необарокового розщеплення логіки й образу» [8], що ще більше підсилює ефект суб'єктивного зсуву реальності.

Однією з визначальних рис авторського стилю Є. Пашковського є композиційна фрагментарність. Вона не є випадковою чи декоративною – це форма художнього вираження глибокого психологічного розламу, в якому перебувають герої. Їхній світ – розірваний, без початку й кінця, без логічного причинно-наслідкового зв'язку. Це художній спосіб відтворення внутрішньої руїни. Уривки діалогів, незавершені думки, нав'язлива повторюваність образів (вовк, кров, бетон, смерть) – усе це вказує на психічний тиск, який чинить на героя простір пострадянської амнезії. Один із персонажів зізнається: «…я відчуваю, ніби живу не в місті, а в запечатаному морзі, де навіть дихати незручно» [19, с. 6]. Цей образ – не метафора, а концентрат екзистенційного досвіду.

Як пише Н. Тендітна, «…хаотична структура роману репрезентує хаос у свідомості героя, що не може знайти жодної точки внутрішнього опертя» [23]. Мова – теж не інструмент комунікації, а пастка: вона відображає розщеплення свідомості, а не зв'язок із зовнішнім. О. Дюндик додає, що «…фрагментарність тексту Є. Пашковського – це заперечення ілюзії завершеності як такої» [8].

Образи персонажів у романі «Вовча зоря» Є. Пашковського не можна сприймати лише як художньо-реалістичні фігури. Це носії екзистенційної напруги, внутрішньої катастрофи, болісного відчуття краху. Автор формує внутрішній світ героїв через низку фрагментованих, тривожних, глибоко емоційних образів, де психологічна травма переважає над зовнішньою дією [24; 23]. Їхній досвід – це досвід втраченого зв'язку з минулим, родовою пам'яттю, ідентичністю. У новелі «Ростов – Одеса» відтворено внутрішній надлом Сергія, який перед смертю проживає власне життя як калейдоскоп фрагментів: дитинство, перше кохання, конфлікти в армії. Герой не чинить спротиву вироку, а занурюється у власну пам'ять, де змішано страх, надію, тугу: «…минулий час, поєднуючись із майбутнім, постає реальним теперішнім часом» [19, с. 69].

Важливу роль у фіксації внутрішньої кризи відіграє мова – її злам, фрагментарність, повтори. Герої не просто говорять – вони розкладаються мовно. Як зазначає Н. Тендітна, «…експресія смерті в романі виявляється через мовну деструкцію, лексичну фрагментацію та порушення логіки оповіді» [23, с. 115]. Психоемоційна нестабільність, апатія, тривога втілюють не лише особисту драму героїв, а й світоглядну позицію автора, який вбачає в особистості жертву історії, пам'яті та тиску буття.

Образ вовка, винесений у саму назву роману «Вовча зоря», є засобом до розуміння авторської метафізики маргінальності. У цій оптиці герої постають не як класичні дійові особи з чітко окресленими діями, а як спостерігачі з-поза меж суспільства, які перебувають у стані постійного відторгнення, відчуження та внутрішнього спротиву. Вони, як і вовк, самотні, вигнані, але зберігають загострену чутливість до навколишньої реальності, в якій не можуть інтегруватися.

Як зазначає О. Вертипорох, автор подає персонажів у стані «…онтологічного самотнього блукання», де бачення світу є різким, болісним, але глибоким [4, с. 200]. Ця вовча оптика – це і форма дистанції, і форма пізнання. Герої перебувають у постійному конфлікті з суспільством, історією та собою, що робить їх маргіналами не лише соціальними, а й екзистенційними.

У романі зустрічаємо символічні алюзії на вовка як спостерігача та носія правди. Тут вовк постає не як хижак, а як метафора людської істоти, приреченої на життя на межі – між світом живих і світом ідей. Отже, маргінальність стає не лише соціальним станом, а способом буття, а «вовча зоря» – символом трагічного просвітлення, яке доступне лише вигнанцю [19].

Роман «Вовча зоря» Є. Пашковського виводить персонажів за межі суто сюжетної чи соціальної функції: вони трансформуються у носіїв філософських ідей, концептів і авторських сумнівів. Через них транслюється світоглядна напруга, пов'язана із втратою сенсу буття, осмисленням смерті, апокаліптичними передчуттями. У такий спосіб Є. Пашковський втілює ідею інтелектуалізованого болю, коли людський досвід не лише переживається, а й

філософськи осмислюється [25; 26]. Герої уособлюють не стільки індивідуальні характери, скільки метафізичні вектори: самота, тиша, пам’ять, забуття. Кожен герой говорить не стільки за себе, скільки від імені певної ідеї.

Н. Тендітна влучно підкреслює: «Образи в романі не функціонують у площині реалістичної типізації, натомість вони перетворюються на рупори філософських моделей світу» [24, с. 69]. Це особливо помітно в сценах, де внутрішній монолог перетворюється на метафізичне прозріння – наприклад, роздуми про смерть, національну ідентичність, абсурд і спокути.

Отже, образи-персонажі у романі «Вовча зоря» не функціонують у класичній літературній парадигмі, де герой є автономною, завершеною фігурою. У Є. Пашковського персонажі перетворюються на фрагменти авторської свідомості, на посередників між внутрішнім «я» митця та зовнішнім, розмитим і хаотичним світом. Їхній мовний хаос, тривожність, емоційна виснаженість – це не лише риси вигаданих характерів, а симптоми глибшої авторської втоми й екзистенційної напруги. Світогляд героїв сформовано не через логіку дії чи сюжету, а через емоційне, афективне переживання історії, часу, мови. Вони – «внутрішні голоси» автора, ніж самостійні наративні одиниці. Саме через цих героїв Є. Пашковський розгортає складну систему філософських конотацій: від втрати історичної пам’яті до абсурду існування.

Отже, персонажі у романі виконують роль дзеркал авторської свідомості – кривих, нестабільних, але надзвичайно точних у передачі його метафізичного та культурного болю.

2.4 Осмислення ролі людини

У романі Є. Пашковського «Вовча зоря» проблема ролі людини постає як одна з центральних, маючи глибоке екзистенційне, філософське й етико-культурне підґрунтя. Автор розглядає людину не як соціальний тип чи ідеологічну одиницю, а як внутрішній простір трагізму, пророчого мовчання й метафізичного відчуження. У світі, де зруйновані моральні координати, а історія постає у вигляді абсурдного й жорстокого циклу, людина втрачає

можливість бути дієвим суб'єктом – але не перестає бути фігурою споглядання, рефлексії та переживання. Її присутність не активна, проте сутнісна.

Саме тому людські образи в романі подано в напрузі між пасивністю та прозрінням, апатією та метафізичним бунтом. Людина в «Вовчій зорі» – це свідок зламу епох, духовного занепаду, і водночас – носій потенціалу для філософського осмислення цього занепаду. Герої не мають чітко окреслених біографій, проте їхнє внутрішнє життя набуває універсальної ваги: кожен із них – дзеркало авторської свідомості, вмістилище національної та особистісної травми.

В одному з найбільш трагічних виявів образу людини у романі «Вовча зоря» постає фігура мовчазного спостерігача, яка перебуває не в центрі подій, а на периферії історії. Людина не чинить опору злу, не здатна змінити хід катастрофічного часу, натомість – вона безмовно фіксує біль і розпад, стаючи тим, хто споглядає руйнування зсередини. Цей концепт особливо чітко відчитується в узагальненому образі оповідача, який, з одного боку, ніби «розчинений» у мовному потоці, а з іншого – фіксує «…біль, що не має слів» [19]. Квінтесенція паралізованої свідомості, яку не мобілізує навіть жах, історія, втрата ідентичності, смерть близьких – усе це спостерігається як за склом, без можливості вплинути. Персонаж мовчить, бо його голос уже не має сили відгуку в спустошеному світі.

Як зазначає Н. Тендітна, авторська стратегія полягає в «усвідомленому мовчанні» як формі опору, або як вияві безсилля перед глобальним моральним крахом [24, с. 69]. Таке мовчання не означає байдужості – воно є етичним вибором у ситуації, коли слово втратило зміст, а дієвість стала неможливою. У такому контексті фігура мовчазного героя набуває трансцендентного виміру – це вже не просто людина, а свідок епохальної трагедії, «псаломник» в епоху апокаліпсису. На думку A. Horniatko-Szumiłowicz, роман відображає долю покоління, яке споглядає світ, що розпадається, не маючи ні сил, ні мови, аби його втримати [35, с. 220]. Цей мотив мовчання перегукується з літературною

традицією посттравматичного письма, де тиша – головне джерело значення, а людина – тінь, яка все бачила, але не змогла діяти.

Світ роману Є. Пашковського – це простір, у якому традиційні моральні, духовні й екзистенційні орієнтири або втратили силу, або взагалі перестали існувати. Людина постає в цьому просторі як істота дезорієнтована, знеособлена, втягнута в потік часу, який не залишає їй можливості на автономне буття. Автор не пропонує читачеві чітких відповідей або схем: навпаки, його герої – це люди, що відчувають втрату центру, і цим самим фіксується криза буття.

У романі Є. Пашковського «Вовча зоря» роль людини розкривається через її трагічне зіткнення зі світом хаосу, втрат і смерті. Герої цього твору постають не як героїчні постаті чи переможці історії, а як звичайні люди, занурені у вир невблаганних обставин. Їхня доля позначена відчуженням, самотністю, утратою смислу життя й постійним балансуванням між пам’яттю та забуттям, між прагненням жити й усвідомленням неминучої смерті.

Письменник наголошує, що людське життя у світі, який він відтворює, не має гарантованої стабільності чи надійності. Уже на початку твору ми бачимо, як трійця друзів бере участь у фатальній грі – «смерті на спір». Один із епізодів розповідає про «страхітливу розповідь» молодих хлопців, де безвідповідальна поведінка завершується загибеллю Сергія, психічною недугою Павла та тяжкою хворобою Миколи. Автор показує, як миттєвий вибір, позбавлений сенсу, може визначити трагічну долю людини, зробивши її безсилою перед випадковістю буття. «Вовча зоря електрички», як зазначено у романі, символізує наглу смерть, яка «вистежує людину», і тим самим формує відчуття постійної загрози над існуванням [19, с. 125].

Життєві історії персонажів Є. Пашковського – це завжди історії втрат. Галя, у яку колись були закохані троє друзів, із плином часу «змарніла, осунулася» [19, с. 125]. У її постаті втілено символ занепаду та зникнення колишньої краси, що віддзеркалює загальне відчуття зруйнованих ілюзій. Для чоловіків-героїв зустріч із нею стає нагадуванням, що навіть найсвітліші образи

дитинства не витримують випробувань часом, а людина змушена усвідомлювати власну минущість.

Емоційне осмислення ролі людини в романі досягає кульмінації в новелі «Ростов-Одеса», яка розповідає про смерть Сергія. Його життя вмить перетворюється на калейдоскоп спогадів: дитинство, кохання, очікування зустрічі з близькими. Кожен фрагмент пам'яті насичений особливими емоціями, що відтворюють внутрішню сутність героя. Однак, попри багатство внутрішнього світу, він гине в абсурдних обставинах – «…за декілька годин до зустрічі, на яку чекав довгих два роки» [19, с. 134]. Отже, людина втрачає шанс на здійснення власної долі, стаючи жертвою випадковості й байдужої реальності.

Є. Пашковський показує, що роль людини у світі «Вовчої зорі» – це насамперед роль свідка трагедій. Його персонажі живуть у постійному зіткненні зі смертю: вони отримують листи про смерть односельців («…помер Богдан Лещенко, помер Микола Дубина, Писарі обоє преставилися на вознесіння» [19, с. 3]); стикаються з особистими втратами близьких; переживають трагічні події національної історії – розкуркулення, переселення, голодомор, війну. Через такі картини людина в романі постає як «резонатор історії», у якому відлунюють спільні травми й колективний досвід нації. Водночас персонажі усвідомлюють, що смерть – це не лише кінець, але й форма визволення від абсурду життя: «…сестра Павлінка журиться, чого і ми не вмираєм, кажу, прийде це щастя й до нас» [19, с. 3].

Символічною є постать Миколи, який, отримавши звістку про смерть діда, усвідомлює нову перспективу власного існування. Подія втрати стає поштовхом до самопізнання: спогади дитинства, образи минулого постають для нього джерелом внутрішньої сили й водночас джерелом болю. Проте світ довкола байдужий до його горя: вахтер, який повідомляє про смерть діда, робить це з прихованим кепкуванням [19, с. 45]; водій молоковоза, який підвозить його, сипле анекдотами, ігноруючи внутрішній стан героя. У цьому протиставленні розкривається головний меседж автора: людина самотня у

власному стражданні, а світ не має співчуття до її болю. Роль людини у романі визначається не взаємодією з оточенням, а внутрішнім переживанням, збереженням пам'яті й емоцій.

Особливого значення у «Вовчій зорі» набуває мотив наглої смерті. Герої неодноразово переживають миті, коли смерть постає перед ними як «вовча зоря», що «…горить золотою блощицею… і кличе, і зманює і спалахує… на єдину мить» [19, с. 197]. Цей образ символізує фатальність людського існування: кожен відчуває наближення кінця, але не знає, коли саме він настане. Отже, людина живе у постійному напруженні, де будь-яка мить може стати останньою.

Письменник акцентує й на морально-психологічному аспекті людського буття. Смерть матері у творі подається через страхітливі реакції сина, який «…обкутував мертву матір мокрим простирадлом, …щоденно виглядав пенсію, якої б позбавили за покійницю» [19, с. 181]. У цьому епізоді розкривається деградація моральних норм, втрата поваги до смерті як сакрального акту. Така сцена підкреслює, що у світі, створеному Є. Пашковським, людина не лише жертва історії, але й носій морального розпаду.

Важливою рисою осмислення ролі людини у романі є її зв'язок із минулим. Герої живуть спогадами, що стають для них і тягарем, і підтримкою. «Пам'ять про дитинство», про моменти захищеності, близькості до батьків, надає сили витримувати сучасні випробування, але водночас нагадує про втрату й неможливість повернення. Отже, людина у «Вовчій зорі» – це істота, що балансує між минулим і теперішнім, не маючи певності в майбутньому.

Отже, осмислення ролі людини у романі Є. Пашковського «Вовча зоря» постає як одна з основних концепцій твору. Письменник показує людину не як активного творця історії, а як її жертву та свідка, що вимушено перебуває в епіцентрі трагічних подій. Індивідуальна доля героїв формується під тиском фатальних обставин: випадкових смертей, моральних деградацій, історичних катастроф. Водночас Є. Пашковський наголошує, що головне значення людського існування полягає не у зовнішньому впливі, а у внутрішньому світі,

у здатності пам’ятати, відчувати й рефлексувати. Самотність, байдужість оточення, руйнування традицій і моральних орієнтирів підсилюють трагічність людської присутності у світі, однак не скасовують її сенсу. Навпаки, саме у збереженні духовної чутливості, у вмінні співвіднести власний біль із колективною пам’яттю народу і полягає сутність людського буття. Отже, роль людини у «Вовчій зорі» – це роль спостерігача, який через особисті страждання і втрати транслює універсальний досвід доби, де життя постійно балансує на межі між буттям і небуттям, а пам’ять стає єдиним способом зберегти людське в людині.

2.5 Художня інтерпретація подій

Художня інтерпретація подій у романі Є. Пашковського «Вовча зоря» постає як складний синтез автобіографічного досвіду, народної культури та постмодерністських наративних практик. У центрі авторського задуму – не відтворення події як зовнішнього факту, а її внутрішнє переломлення у свідомості героя та колективної пам’яті народу. Подія у Є. Пашковського не існує сама по собі: вона завжди є частиною внутрішнього діалогу, емоційної реакції, фрагментованого бачення світу. Такий підхід дозволяє письменникові створити багаторівневий художній світ, де межа між «реальним» і «суб’єктивним» остаточно розмивається [29, с. 137].

Особливістю поетики роману є відсутність події в класичному розумінні. Автор навмисно відмовляється від послідовного розвитку сюжету, натомість зосереджується на внутрішньому досвіді персонажа. Кожна подія подається через емоційну реакцію, що перетворює її на метафізичний досвід. У романі подія нерозривно пов’язана з історичною пам’яттю. Трагедії персонажів набувають сенсу лише в контексті національної катастрофи ХХ ст. – голодомору, війни, репресій. У спогадах старого діда зринають видива минулого: «…помер Богдан Лещенко, помер Микола Дубина, Писарі обоє преставилися на вознесіння» [19, с. 3]. Така форма оповіді перетворює подію на «згущення історії», де індивідуальна смерть стає частиною загальнонародної

трагедії. Дослідники підкреслюють, що Є. Пашковський прагне відтворити «голос пам’яті», який руйнує межу між приватним і колективним досвідом [18, с. 82].

Художня інтерпретація у романі часто відбувається через символізацію події. Смерть або хвороба стають не лише фактом біографії героя, але й символом історичної кризи. Так, електричка з однойменною «вовчою зорею» постає як знак наглої смерті: «…горить золотою блощицею... і кличе, і зманює» [19, с. 197]. Тут поєднується конкретна реалія повсякденного життя та архетипічна образність, що виводить подію на рівень універсальної метафори. Дослідники відзначають, що символіка Є. Пашковського має апокаліптичний характер, адже вона спрямована на усвідомлення кінця певної епохи [21].

Композиційна структура роману також підпорядкована особливій інтерпретації подій. Твір складається з низки новел, кожна з яких ніби відокремлена, але водночас пов’язана внутрішніми перегуками. Подія не розгортається поступово, а подається фрагментарно, уривчасто. Наприклад, у новелі «Ростов-Одеса» смерть Сергія описана через калейдоскоп спогадів і асоціацій: «…згадував, нагадувала, снитимусь, приснись» [19, с. 134]. Повторювані дієслова фіксують ритм пам’яті, а не послідовність дії. Як зауважує О. Вертипорох, фрагментарність у Є. Пашковського – це спосіб відтворити хаос зруйнованої свідомості [4].

Інтерпретація подій у романі глибоко психологізована. Автор постійно звертається до внутрішнього стану героя, який виявляє свою реакцію на зовнішнє через образи й метафори. Після аварії на заводі Микола бачить смерть у вигляді нареченої «…під синім вельоном, у вінку з цвіту папороті» [19, с. 166]. Подія трактується як згусток емоційних вражень, що формують внутрішній світ персонажа. Дослідники підкреслюють, що саме через психологізацію Є. Пашковський створює новий тип епосу, де «…подія є внутрішнім шоком, а не зовнішньою дією» [24].

Є. Пашковський використовує унікальну наративну техніку, що змінює спосіб репрезентації подій. «Потік свідомості», відсутність розділових знаків,

змішування авторських і персонажних інтонацій створюють ефект емоційної лавини. Як зазначає Н. Тендітна, «…почуття ніби лавиною накочуються на читача» [24, с. 69]. Це дає змогу письменникові зруйнувати класичний причинно-наслідковий зв’язок і відтворити подію як нескінченний потік переживань. Отже, художня інтерпретація події стає формою «експресивного письма», де значення створюється не фактами, а інтонаціями.

Важливою рисою авторської інтерпретації є естетизація болю й страхітливого. У романі смерть і страждання зображуються з надзвичайною увагою до деталей, що викликає в читача не відразу, а естетичне переживання. Сцена з сином, який «…обкутував мертву матір мокрим простирадлом, ...щоденно виглядав пенсію» [19, с. 181], жахає і водночас розкриває деградацію людської чутливості. Подія інтерпретується як художнє відкриття межі людського існування. Цей прийом близький до того, що А. Соколова називає «апокаліптичними візіями» у творчості Є. Пашковського [21]. Інтерпретація подій у романі завжди має філософський підтекст. Подія смерті, зустрічі чи втрати трактується як нагода для роздумів про сенс життя. Герої часто усвідомлюють власну маргінальність, неможливість знайти місце у світі. «…може, народився поза рокованим часом, зайняв чуже місце» [19, с. 156]. Така інтерпретація показує, що подія у Є. Пашковського є не завершенням, а початком філософського пошуку. Через таке поєднання події та роздуму роман набуває рис інтелектуального епосу [18].

Отже, художня інтерпретація подій у романі Є. Пашковського «Вовча зоря» постає не як лінійне відтворення зовнішніх фактів, а як багаторівневе переживання, де домінує емоційно-психологічний вимір. Подія втрачає традиційну сюжетну функцію та перетворюється на символ, спогад чи внутрішній сплеск свідомості персонажів. Автор свідомо розмиває межі між реальною дійсністю та індивідуальним її сприйняттям, підкреслюючи фрагментарність, хаотичність і болісність людського буття. Смерть, хвороба, втрати або буденні епізоди в романі стають не лише фактом індивідуальної біографії, але й метафорою національної трагедії та історичної катастрофи.

Особливу роль відіграє психологізація подій: вони подаються як згустки почуттів і асоціацій, що формують духовний досвід героїв. Використання потоку свідомості, руйнування традиційної пунктуації, акцент на повторюваних образах створюють ефект лавиноподібного емоційного потоку, де кожна подія резонує з колективною пам'яттю та історичними травмами. У результаті подія втрачає конкретність і набуває універсального філософського звучання: вона стає нагодою для роздумів про смерть, сенс життя та безсилля людини перед історією.

Отже, у «Вовчій зорі» художня інтерпретація подій є способом вираження авторського метафізичного світогляду. Вона демонструє, що справжня сутність події полягає не в самому факті, а в її внутрішньому відлунні у свідомості людини та народу.

2.6 Символіка

Символіка у романі Є. Пашковського «Вовча зоря» є найважливішою для розуміння ідейної основи твору. Авторська поетика побудована на багатоплановій метафоричності, де кожен образ має подвійне, а іноді й потрійне значення: буквальне, культурне та метафізичне. Символи у творі не просто доповнюють сюжет чи прикрашають стиль, вони є структуротворчими елементами, які визначають спосіб бачення дійсності, формують її художню логіку та виводять текст у простір універсальних філософських узагальнень.

Сам заголовок роману задає напрям символічного коду. Вовча зоря – це багатошарова метафора, у якій поєднується природний феномен і метафізичне явище. У народній культурі зоря – знак життєвого шляху, вказівка долі, але водночас і передвісник кінця. У романі зоря стає символом смерті, яка постійно наближається до героїв: «…горить золотою блощицею... і кличе, і зманює» [19, с. 197]. Тут зоря не освітлює шлях, а засліплює й знищує, вона – пастка, що випромінює фатальну привабливість. У цьому виявляється подвійність символу: зоря як джерело світла і зоря як знак загибелі.

Зоря у Є. Пашковського – не абстрактний знак, а конкретна історична метафора. Вона символізує українське ХХ ст. з його катастрофами, війнами, переселеннями. Втрата землі й родоводу для селян постає як втрата власної «зорі», що колись вела, а тепер перетворилася на згубне сяйво. Отже, «вовча зоря» стає образом національної смерті, але водночас і знаком колективної пам'яті, адже лише через неї можливе усвідомлення минулого.

У культурній традиції вовк має амбівалентне значення: з одного боку, він уособлює хижість, смерть, темну силу, а з іншого – мудрість, здатність бачити те, що приховане. У романі цей образ набуває кількох вимірів. По-перше, він означає приреченість героїв: їхні долі зламані, їхній світ розірваний, вони живуть на узбіччі історії, так само, як вовк перебуває на узбіччі цивілізації. По-друге, вовк символізує загострене сприйняття реальності. Герої бачать більше, ніж інші, вони здатні відчувати невидиме, але ця здатність робить їх ізольованими. «Вовча зоря» у цьому сенсі – зоря, яку бачать лише ті, хто опинився поза суспільством. Амбівалентність вовчого символу виявляється і в тому, що він поєднує у собі страх і привабливість. Вовк – це водночас ворог і провідник, загроза і захисник. Саме така подвійність робить його ідеальним знаком маргінальності українського селянина наприкінці ХХ ст.: він більше не вписується в нову дійсність, але й не здатен цілковито зникнути.

Одним із найпотужніших символів роману є смерть. Вона не лише сюжетний мотив, але й головна метафора існування. Смерть у Є. Пашковського набуває багатьох форм – від буденних повідомлень у листах («помер Богдан Лещенко, помер Микола Дубина» [19, с. 3]) до жахливих образів насильницької смерті (дитина, прибита в яслах; вагітна жінка, задушена натовпом). Водночас вона постає не стільки як фізичний кінець, скільки як культурний і духовний досвід. У романі смерть стає точкою перетину приватного й колективного. Вона є особистим болем героя і водночас історичною константою. Повторюваність смертей створює ефект «навіюваного страхітливого»: жах виникає не від однієї події, а від їхньої множинності, від неможливості

уникнути. Отже, смерть постає символом українського існування, його історичної приреченості та водночас духовного очищення.

На противагу смерті у романі діє інший символічний пласт – пам'ять і дитинство. Герої, особливо Микола, постійно повертаються думкою до минулого, до образів дитячих років. Спогади стають для них єдиним простором захищеності. У новелі «Ростов-Одеса» Сергій у передсмертний момент занурюється у картини дитинства: «…дядьки навчали плавати без пояснень, тягнули за руку на глибину й відпускали» [19, с. 134]. Цей епізод набуває символічного звучання: дитинство не лише спогад, але й знак долі, що попереджає про загрозу. Пам'ять у романі – це спосіб чинити опір забуттю, яке нав'язує історія. Вона дозволяє героєві віднайти сенс навіть у хаосі, відчути себе частиною родоводу. У цьому сенсі дитинство – символ втраченої гармонії, яку неможливо повернути, але яка продовжує визначати життя людини.

Важливу роль відіграють природні образи – зорі, ріки, дерева, вітер. Усі вони мають символічне навантаження, виходять за межі буквального значення. Зокрема, зітхання вітру в новелі «Криниця для троянд» («…на задньому сидінні автобуса вітер зітхав голосами близьких і рідних людей» [22, с. 75]) символізує невидимий зв'язок між живими і мертвими. Природа у романі не тло, а учасник подій, вона говорить голосами предків, нагадує про невидиме. Отже, природні образи у Є. Пашковського перетворюються на символи трансцендентного. Вони вказують на існування іншої реальності, яка перебуває поруч із людським життям, але невидима для повсякденного погляду.

Простір у романі також насичений символікою. Дорога, електричка, село, місто – усі ці локуси мають не географічний, а метафізичний сенс. Дорога у романі – це завжди шлях до смерті або повернення до минулого. Електричка символізує фатальність і наглість смерті, а село – втрату й одночасно прагнення до зцілення. Місто ж постає як простір відчуження, де герої втрачають себе. Отже, простір у Є. Пашковського є кодом духовного стану персонажів, він відображає їхні внутрішні кризи та пошуки.

Символіка роману вибудувана як синтез. Зоря, вовк, смерть, пам’ять, дитинство, природа й простір утворюють цілісну систему, яка відтворює авторське бачення світу. Усі ці символи пов’язані з темою кінця й пошуків сенсу: зоря – знак смерті, вовк – знак маргінальності, смерть – універсальна константа, дитинство – втрачений рай, природа – голос вічності, простір – шлях долі. Символіка у романі не є прикрасою, вона – серцевина твору. Вона дозволяє Є. Пашковському вивести приватні трагедії його героїв у вимір національної й універсальної історії. Через символи письменник створює образ світу як апокаліптичного, але водночас сповненого глибинного сенсу.

Отже, символіка у романі Є. Пашковського «Вовча зоря» виконує роль не лише художньої прикраси, а й глибинного смислового коду, який організовує увесь твір. Через систему образів – зорю, вовка, смерть, дитинство, пам’ять, простір і природу – письменник вибудовує власну філософію буття. Центральним символом постає зоря, яка у своїй подвійності втілює і світло, і загибель; вона визначає траєкторію людського життя, але водночас засліплює й знищує. Вовк символізує маргінальність, відчуження, проте і здатність бачити більше, ніж інші, а отже, стає метафорою авторської позиції. Смерть у романі – універсальний знак українського існування, його історичної приреченості й водночас духовного очищення.

На противагу цьому пам’ять і дитинство виконують функцію символів опору: вони утримують людину від остаточного розпаду, з’єднують із родоводом і надають сенсу навіть у хаосі. Природні образи, зокрема вітер, зорі й вода, відкривають трансцендентний вимір, нагадуючи про інший рівень буття, що постійно межує з людським. Простір у романі постає не як географія, а як код духовних станів – дорога, електричка чи село стають знаками долі.

Отже, символіка «Вовчої зорі» є розумінням авторського світогляду: вона дозволяє зобразити життя як трагічний, але водночас наповнений смислом шлях, де кожна подія і кожен образ стають знаком вічного пошуку людиною свого місця у світі.

ВИСНОВКИ

Проблема людської долі є однією з центральних у філософії, культурі та літературі, адже вона безпосередньо пов’язана з питанням призначення людини, меж її свободи, духовної відповідальності й морального вибору. В українській традиції ця категорія посідає особливе місце, оскільки поєднує національний досвід історичних втрат і страждань із глибоким релігійно-етичним світобаченням. У давніх міфах, народних піснях, у поезії Т. Шевченка, І.Франка доля постає як сила, що визначає життєвий шлях, але водночас підлягає осмисленню й моральному подоланню.

У ХХ ст. тема долі набуває нових смислів – вона тісно пов’язується з історичними катаклізмами, соціальними експериментами, колективними травмами. Людина цього часу дедалі частіше усвідомлює власну залежність від історії, політики, відчуває втрату опори у світі. Замість релігійного розуміння долі як Божого провидіння з’являється трагічно-екзистенційне – доля як випробування свободи, як межа людського буття, де зустрічаються воля й детермінованість. Саме в цьому контексті формується художній світ Є. Пашковського – одного з найсамобутніших українських прозаїків кінця ХХ ст.

Роман «Вовча зоря» – один із вершинних творів автора, у якому сконцентровано основні ознаки його художнього стилю: фрагментарність, потік свідомості, римована мова, зміщення часових площин, поєднання історичного та метафізичного. У цьому творі доля стає не лише темою, а й композиційним і смисловим центром, через який вибудовується вся система образів і мотивів. Як і в класичній літературі, у Є. Пашковського доля пов’язана з темою шляху, страждання, духовного пошуку. Проте, на відміну від героїв ХІХ ст., його персонажі існують у зруйнованому світі, де втрачено ієрархію цінностей, де минуле не дає змоги жити, а майбутнє не обіцяє надії. Їхня доля – це нескінченна спроба осмислити власне існування серед хаосу історії.

Роман можна розглядати як хроніку зруйнованої свідомості, у якій доля перетворюється на простір пам’яті. Герої Є. Пашковського живуть не в теперішньому, а в тіні минулого – війни, переселень, утрат. Їхні особисті історії віддзеркалюють долю нації, що пережила тоталітаризм і не зуміла його повністю подолати. Біографії персонажів – це метафоричні моделі колективного досвіду, у яких особисте й національне взаємопроникні. Доля у «Вовчій зорі» не є просто фатумом – це складна етична категорія, що поєднує відповідальність і безсилля, внутрішній вибір і зовнішні обставини. Герої часто усвідомлюють свою приреченість, але водночас намагаються чинити опір – через пам’ять, через слово, через духовний пошук. Є. Пашковський зображує долю не як незмінний вирок, а як процес самопізнання, через який людина знаходить істину про себе і народ.

Особливої ваги набуває образ дитинства – як символ початку, чистоти, утраченого раю. Повернення до дитинства в романі – це спроба повернення до себе, до витоків національної душі. Важливий мотив дороги – як метафори долі, нескінченного руху, пошуку сенсу. Зоря, вовк, смерть, село, пам’ять – усі ці образи формують символічний каркас тексту, в якому доля постає як духовна траєкторія людини, що проходить крізь хаос, щоб знайти гармонію. Мовна організація роману також підпорядкована концепції долі. Потік свідомості, внутрішній монолог, відсутність пунктуаційної завершеності – усе це створює ефект безперервності життя, його болісного плину. Мова стає не лише засобом зображення, а й виявом долі народу: через слово Є. Пашковський повертає українській мові її сакральну вагу, показує її здатність бути носієм колективної пам’яті. На рівні стилю роман поєднує риси модернізму, неореалізму та постмодерного мислення. Є. Пашковський не просто описує дійсність – він розщеплює її, пропускаючи крізь свідомість героя. Так формується своєрідний духовний хронотоп, у якому доля набуває ритму й тембру, стає частиною музики тексту.

У «Вовчій зорі» доля нерозривно пов’язана з історією. Минуле постає як живий організм, що продовжує боліти у сучасності. Автор досліджує не лише

події, а й механізми колективної травми, показуючи, як історія формує свідомість людини. Через внутрішній світ героїв Є. Пашковський висвітлює проблеми національної пам'яті, ідентичності, духовної цілісності. Письменник утверджує думку, що доля народу – це не лише сума історичних подій, а насамперед духовна історія людини. Герої Є. Пашковського перебувають у стані постійного випробування – віри, совісті, пам'яті. І хоч світ роману сповнений темряви, безнадії, насильства, у ньому завжди наявна можливість духовного прозріння. Отже, «Вовча зоря» – це роман-пророцтво, роман-молитва, у якому доля людини і доля нації зливаються в єдину трагічну мелодію. Є. Пашковський створює універсальний образ людини, котра, пройшовши крізь хаос історії, шукає опору в слові, у пам'яті, у власному серці. Художня система твору ґрунтується на багатошаровості: фольклорні архетипи співіснують із модерною свідомістю, релігійні інтонації – із психологічним реалізмом, поетичність – із болісною правдою буття. Це поєднання створює особливу естетику трагічної краси, де страждання перетворюється на духовне очищення.

Отже, концепт «доля» у романі Є. Пашковського «Вовча зоря» виконує роль структуротворчої та світоглядної домінанти, яка визначає змістову цілісність і композиційну організацію твору. Через цю категорію письменник осмислює не лише життя героїв, а й долю українського народу, його історичну пам'ять, духовні втрати та надії на оновлення. Саме доля стає у романі тим центром, навколо якого вибудовується художній світ – зіткнення минулого й сучасного, індивідуального та колективного, трагічного й спокутного.

Є. Пашковський показує, що доля людини невіддільна від долі нації: у приватних драмах його персонажів відбивається біль історії, травматичний досвід поколінь, які пройшли крізь випробування війнами, переслідуваннями, втратами. У цьому контексті доля постає не як сліпий фатум, а як моральний вибір – постійна потреба людини залишатися вірною собі навіть у безвиході. Така інтерпретація надає образам роману глибини й філософського наповнення,

перетворює окремі життєві історії на узагальнену модель людського існування в умовах духовної кризи.

Роман утверджує думку, що доля – це не вирок, а випробування; не кінець, а шлях; не приреченість, а поклик до осмислення. Саме через долю, як категорію духовного досвіду, Є. Пашковський веде діалог із сучасністю, нагадуючи, що навіть у найпохмуріших історичних обставинах людині залишено право вибору – право бути людиною. У цьому полягає філософська й гуманістична сутність його творчості, яка ґрунтується на вірі в моральну стійкість особистості та в здатність слова відроджувати духовну пам’ять.

Роман «Вовча зоря» – один із найглибших і найзмістовніших зразків сучасної української прози, у якому художньо втілено концепцію людської долі – трагічної, національної, духовної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурлака Н. Фольклорний концепт доля в уснопоетичних текстах та його рецепція у творчості поетів-романтиків 20-40-х років XIX століття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.* 2012. № 23. С. 41–44.
2. Вертипорох О. Авторефлексивний текст Є. Пашковського як явище українського постмодернізму : автореферат дис. … канд. філол. наук : 10.01.01. Черкаси : Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, 2007. 20 с.
3. Вертипорох О. Історія української літератури останньої чверті XX – поч. XXI ст. : навч.-метод. посіб. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. 148 с.
4. Вертипорох О. Сучасний міф у стилі Є. Пашковського (на матеріалі романів «Вовча зоря» та «Безодня»). *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія.* 2012. № 11–12. С. 198–207.
5. Гембарук О. Вербалізація концепту «доля» у поезії Лесі Українки. *Вісник науки та освіти.* 2023. № 4 (10). С. 76–83.
6. Дуденко О. Вербалізація концепту «доля» у художньому дискурсі М. Стельмаха. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. № 17. С. 17–21.
7. Дуденко О. Концепт «доля» як ключовий концепт етнокультури : українсько-польські паралелі. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства.* 2018. № 14. С. 44–56.
8. Дюндик О. Ідіостиль Євгена Пашковського – постмодернізм чи необароко? URL : https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7059/1/10.pdf (дата звернення : 30.09.2025).
9. Дюндик О. Креативний потенціал неолексикону Євгена Пашковського. *Українська мова*. 2017. № 2. С. 110–122.

10. Жадлун М. Осмислення долі в українській лінгвокультурі (на матеріалі «Казки про калинову сопілку» О. Забужко). *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мова :* XI Міжнародна наукова конференція (м. Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 20–21 квітня 2023 р.): матеріали / уклад. і заг. ред. О. К. Куварової. Дніпро: Ліра, 2023. С. 57-60.
11. Кавун Л., Вертипорох О. Код пам'яті в сучасному українському романі. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 2022. Vol. 66. № 1. P. 67–79.
12. Кравець Л. «Доле! Доле! Моя ти співаная воле!» (концепт доля у поезії Т. Шевченка). *Культура слова.* 2014. URL : https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/476a514d-1d19-461c-974b-1b31c27e55b0/content (дата звернення : 30.09.2025).
13. Луньо П., Кисіль К. Сучасний плюралізм поняття «доля» через призму психології, міфології, художньої літератури та хореографічного мистецтва. *Молодий вчений.* 2023. № 12 (124). С. 76–80.
14. Масенко Л. Концепт доля в поезії Т. Шевченка у зіставленні з польським los і російським судьба. *Українська мова*. 2014. № 4. С. 3–11.
15. Мацько Л. Лінгвостилістема «Доля» у сучасному українському дискурсі. URL : https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b9527188-def2-424a-a9ce-4692fd36ee20/content (дата звернення : 30.09.2025).
16. Мацько Л. Доля як лінгвосинергетична стилістема української мови. *Культура слова*. 2017. URL : https://iul-nasu.org.ua/pdf/kulturaslova/87/11-ks_87.pdf (дата звернення : 30.09.2025).
17. Медвідь Н. Лінгвокультурні вербалізації концепту «доля» в українській соціально-психологічній прозі І половини ХХ століття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) :* зб. наук. пр. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 3. С. 77-84.

18. Пастух Т. Життя та доля в романістиці Євгена Пашковського. *Слово і час.* 2013. № 11. С. 78–90.
19. Пашковський Є. Вовча зоря : роман. Київ : Молодь, 1991. 216 с.
20. Пилипів О. Репрезентація лінгвокультурного концепту «Доля» в латинській фразеології. *Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови.* 2013. № 21. С. 226–233.
21. Соколова А. Метафізичний код творчості Є. Пашковського : авторська інтерпретація апокаліптичних візій. URL : http://dspace.idgu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1920/%20%20%20%20%20%20%20%20.%20%20%20%20%20%20%20%20%20.%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20..pdf?sequence=1 (дата звернення : 30.09.2025).
22. Сулима М. На порозі авангардизму. *Слово і Час*. 1992. № 7. С. 74–76.
23. Тендітна Н. Експресія смерті в романі Є. Пашковського «Вовча зоря». *Одеський лінгвістичний вісник.* 2015. № 6 (1). С. 114–118.
24. Тендітна Н. Емоції смерті в романі Є. Пашковського «Вовча зоря». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.* 2014. № 11 (1). С. 68–71.
25. Тендітна Н. Смертоносність українського існування в романі Є. Пашковського «Вовча зоря». *Південний архів (філологічні науки).* 2017. № 70. С. 55–58.
26. Тендітна Н., Смірнова Н. Безодня смертей у романі Є. Пашковського. *Молодий вчений.* 2016. № 1. С. 379–382.
27. Тендітна Н., Терещенко М. Песимістичний образ світу в романі Є. Пашковського Вовча зоря. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія.* 2017. № 29 (1). С. 56–59.
28. Тендітна Н. Мовні особливості втілення образу смерті в прозі Є. Пашковського та О. Ульяненка. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства.* 2011. № 15. С. 372–375.

29. Харчук Р. Сучасна українська проза : постмодерний період : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 248 с.
30. Шарманова Н. Концепт доля як засіб лінгвалізації буття. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство.* 2009. Т. 17. Вип. 15 (3). С. 147–152.
31. Юрій М. Соціологія культури : навч. посібник. Київ : Кондор, 2006. 302 с.
32. Corngold S. The Fate of the Self : German Writers and French Theory. Durham : Duke University Press, 1994. 312 p.
33. Eiland H. Benjamin's Concept of Fate. Walter Benjamin and Political Theology. 2024.
34. Gryshchenko Y. The concept of fate in American science fiction literature. *Advanced Education*. 2016. № 5. P. 80–84.
35. Horniatko-Szumiłowicz A. Вовча зоря vs Сталінка : про загублене покоління очима Євгена Пашковського та Олеся Ульяненка. *Przegląd Wschodnioeuropejski.* 2020. Vol. 11. № 2. P. 217–226.
36. Meylan N. Fate Is a Hero's Best Friend : Towards a Socio-political Definition of Fate in Medieval Icelandic Literature. *Viking and Medieval Scandinavia*. 2014. Vol. 10. P. 155–172.
37. Pfeiffer K., Burwick F., Pape W. Fiction : On the fate of a concept between philosophy and literary theory. *Aesthetic Illusion : Theoretical and Historical Approaches.* 1990. P. 92–104.
38. Ramchand K. The fate of writing. *Caribbean Quarterly.* 1982. Vol. 28. № 1–2. P. 76–84.
39. Sui M. The Concept of Fate in Homer's Epic – An Interdisciplinary Perspective. *2023 5th International Conference on Literature, Art and Human Development (ICLAHD 2023)*. *Atlantis Press*, 2023. P. 1128–1136.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Рабченюк Поліна Сергіївна, студентка 2 курсу заочної форми навчання філологічного факультету, спеціальності 035 "Філологія", спеціалізації 035.01 "Українська мова та література", освітньої програми "Українська мова та література", адреса електронної пошти polina.rabchenyyk2016@gmail.com, підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота магістра на тему "Проблема людської долі у романі Є. Пашковського «Вовча зоря»" відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України "Про освіту", зі змістом яких ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата 01.12.2025 Підпис _____ П.С. Рабченюк

Дата 01.12.2025 Підпис _____ В.О. Кравченко